บทที่ 2
การก้าวเข้าสู่วงจรการผลิตและบริโภคของระบบทุนนิยม

บทนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงบริบททางประวัติศาสตร์ในภาคอีสานที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากนโยบายของภาครัฐ และการทำงานอย่างเข้มข้นของระบบทุนนิยมซึ่งส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวอีสานที่ต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ผู้เขียนจะเริ่มอธิบายจากบริบทการเปลี่ยนแปลงโดยภาพรวมในภาคอีสาน เพื่อให้เห็นว่า มีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชนบทอีสาน

ภาพปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชนบทอีสาน จากนั้นจะเป็นการอธิบายภาพการเปลี่ยนแปลงของบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) พื้นที่ศึกษา เพื่อช่วยทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องของภาคอีสานได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผ่านเรื่องเล่า (narrative) ของกรณีศึกษาโดยมีช่วงอายุ และประสบการณ์เรียนรู้ที่แตกต่างกัน

2.1 บริบทการเปลี่ยนแปลงโดยภาพรวมในอีสาน

ภาคอีสานเป็นภาคที่ใหญ่ที่สุดและมีประชากรมากที่สุดของประเทศ เป็นภาคที่ดินมีคุณภาพต่ำ มีปัญหาเรื่องดินมากที่สุด และมีปัญหาเรื่องน้ำ ความยากจนของคนอีสานจึงมีสาเหตุสำคัญอันเนื่องมาจากปัญหาเหล่านี้ ชุมชนอีสานในยุคก่อนพืชพาณิชย์ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำเกษตรเพื่อยังชีพเท่านั้น และชาวบ้านจะผลิตข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันไว้ใช้เองในครัวเรือน แต่ถ้าข้าวของเครื่องใช้บางชนิดชาวบ้านไม่สามารถผลิตได้เองจะมีการแลกเปลี่ยนกันทั้งภายในและนอกชุมชนมากกว่าการซื้อขายกัน เช่น เกลือ เครื่องมือเหล็กที่จำเป็นในการเพาะปลูก สาเหตุที่เกิดการแลกเปลี่ยน เพราะ ทรัพยากรธรรมชาติ ทักษะอาชีพบางอย่างไม่ได้มีทุกชุมชน หรือในบางปีฝนแล้งข้าวไม่พอจึงต้องนำสิ่งของอย่างอื่นไปแลกเพื่อให้ได้ข้าวมากิน ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องลูกอีสานงานเขียนของคำพูน บุญทวี (2550) ที่กล่าวถึงบริบทอีสานในช่วงปี 2470 ปีหนึ่งเกิดฝนแล้ง ทำให้ไม่มีข้าวกิน ชาวบ้านบางส่วนในหมู่บ้านต้องเดินทางใช้เกวียนเป็นยานพาหนะไปยังพื้นที่ๆ มีทรัพยากรธรรมชาติดินและน้ำที่อุดมสมบูรณ์ การเดินทางครั้งนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อหาปลานำมาแลกข้าวและสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

ชุมชนอีสานเริ่มมีความจำเป็นในการใช้เงินมากขึ้น โดยเนื่องมาจากสาเหตุ 3 ประการ **หนึ่ง** ชายฉกรรจ์ต้องเสียเงินรัชชูปการ 4 บาท และเงินศึกษาพลี 2 บาท ต่อปีให้กับรัฐบาล แต่เดิม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ทางการจะเก็บภาษีเป็นส่วย คือ ชาวบ้านได้เสียภาษีเป็นผลผลิต ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2448 ทางการเปลี่ยนจากการให้เสียเป็นส่วย มาเป็นเงินแทน ชาวบ้านจึงต้องหาสินค้าไปขายเพื่อเปลี่ยนสินค้าเป็นเงิน จึงจะเสียรัชชูปการได้ **สอง** ชาวบ้านต้องหาเงินจัดงานบวชพระให้แก่ลูกชาย ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นงานที่สำคัญมากและได้บุญกุศลอย่างยิ่ง **สาม** อิทธิพลของระบบทุนนิยมที่เข้ามาพร้อมกับทางรถไฟสายแรกของประเทศไทยคือ สายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ซึ่งเปิดเมื่อปีพ.ศ. 2443 และในปีพ.ศ.2473 ทางรถไฟสร้างเสร็จถึงอำเภอวารินชำราบเป็นสถานีปลายทางของสายอีสานตะวันออก (สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2551:73) จากข้างต้น จึงกล่าวได้ว่า “เงิน” ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวอีสานเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

เพิ่มเติมจากปัจจัย 3 ประการที่กล่าวถึงไปแล้วข้างต้น สาเหตุการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจเพื่อยังชีพไปสู่เศรษฐกิจระบบตลาดซึ่ง สุวิทย์ ธีรศาศวัต (2546) อธิบายว่ามีทั้งหมดอยู่ 3 ประการ คือ **หนึ่ง** การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นไป เนื่องจากไม่มีวิธีการคุมกำเนิด และแต่ละครัวเรือนมีความต้องการแรงงานมาก แต่ทว่า อัตราการตายจำนวนสูงเช่นกัน เพราะโรคระบาดคร่าชีวิตประชากรเป็นจำนวนมากรัฐบาลในสมัยจอมพล ป. จึงได้เล็งเห็นว่าประชากรไทยมีจำนวนที่น้อย อาจเป็นอุปสรรคในการเป็นมหาอำนาจจึงมีนโยบายส่งเสริมให้ราษฎรมีลูกมากๆ ใครที่มีลูกมากจะมีรางวัล เช่น ขันน้ำพานรอง (เป็นขันเงิน)

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองรัฐบาลได้ขอความช่วยเหลือจากองค์การระหว่างประเทศทั้งในด้านการปรับปรุงการผลิตแพทย์และมีมาตรฐานที่สูง การรณรงค์ฉีดป้องกันโรคฝีดาษและระดมฉีดยารักษาโรคคุดทะราด การส่งเจ้าหน้าที่ออกไปฉีด ดี.ดี.ที. ปราบยุงพาหะของเชื้อมาลาเรียทั่วประเทศ การเพิ่มโรงพยาบาลและสถานีอนามัยทั่วประเทศ เพิ่มบุคลากรทางการแพทย์ ซึ่งการพัฒนาด้านการแพทย์ส่งผลให้การแพร่กระจายของโรคระบาดมีน้อยลงมาก ทำให้อัตราการตายมีน้อยลง ทำให้อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรอีสานเป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรส่งผลกระทบอย่างมากต่อการใช้ที่ดินทำกิน ทำให้ที่ดินมีราคา และเป็นสินค้าที่ต้องมีการซื้อขาย

สอง การขยายตัวของทุนนิยม เกิดจากการเข้ามาของคนจีน คนเหล่านี้เกือบทั้งหมดเข้ามาทำการค้า บางส่วนเข้ามาทำโรงสี โรงเรื่อย โรงกลึง และกิจการเดินรถ ซึ่งเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญ เพราะเป็นตัวนำสินค้าจากชนบทสู่ตลาดในเมือง **สาม** การขยายตัวของรัฐและนโยบายรัฐ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นรัฐบาลแรกที่วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและนำแผนมาปฏิบัติ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกรัฐบาลให้ความสำคัญต่อการพัฒนาภาคอีสานมาก มีแผนพัฒนาปรากฏทั้งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ (2504) และแผนพัฒนาอีสานโดยเฉพาะด้วย โดยเริ่มตั้งแต่พ.ศ. 2505 แผนพัฒนาภาคอีสานฉบับแรกเน้นการสร้างโครงสร้าง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

พื้นฐานทางเศรษฐกิจ คือ การคมนาคม (ใช้งบ 42%) เขื่อนและระบบชลประทาน การเกษตรอื่นๆ (39% ในจำนวนนี้เป็นด้านอุตสาหกรรมและพลังงาน 7%) พัฒนาท้องถิ่นและสาธารณูปโภค (13 %) การศึกษา (4%) การสาธารณสุข (2%)

นอกจากนี้สุวิทย์ ธีรศาศวัต (2546) ได้ฉายภาพความเปลี่ยนแปลงโดยภาพรวมของภาคอีสานดังนี้ ในรัฐบาล สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัตน์ ภายใต้การสนับสนุนอย่างแข็งขันของสหรัฐอเมริกา ภาคอีสานของไทยถูกมองว่าเป็นด่านสุดท้ายที่จะเป็นทำนบกั้นการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในยุคนี้ได้เกิดปฏิบัติการทางการเมือง และการทหารในอีสานอย่างเข้มข้นมากขึ้น ซึ่งในยุคนี้ถือได้ว่าเป็น “ยุคแห่งการพัฒนา” แม้การพัฒนาจะแฝงด้วยนัยยะสำคัญทางการเมืองก็ตาม ซึ่งรัฐเล็งเห็นว่าภาคอีสานเป็นพื้นที่เคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ หลังการปฏิวัติครั้งที่ 2 ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 รัฐบาลไทยได้กวาดล้างคอมมิวนิสต์ในเมืองอย่างกว้างขวาง จึงทำให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์เปลี่ยนนโยบายไปขยายอิทธิพลในชนบท โดยเฉพาะในภาคอีสานอย่างเงียบๆ ผลจากการต่อสู้ของฝ่ายคอมมิวนิสต์ทำให้รัฐบาลได้เพิ่มงบประมาณทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ยากจนของภาคต่างๆ รวมทั้งภาคอีสานยิ่งขึ้น มีการสร้างถนนเพิ่มขึ้นมากมาย เพื่อเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านกับอำเภอ และเพื่อกระจายอำนาจทางการไปยังพื้นที่ทุรกันดารได้อย่างครอบคลุม

ถนนเหล่านี้จึงมีประโยชน์ที่สำคัญอยู่ 2 ประการ ประการแรก ทำให้ทางการสามารถส่งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่เข้าไปดูแลรักษาพยาบาลที่อยู่ห่างไกลเป็นครั้งคราว และยังมีเจ้าหน้าที่หน่วยปฏิบัติการจิตวิทยาไปโน้มน้าวให้ประชาชนมาอยู่ฝ่ายรัฐบาล หากหมู่บ้านใดต่อต้านก็จะส่งทหารเข้ามาปราบปรามได้อย่างสะดวก หมู่บ้านใดที่ยังไม่เข้ากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พ.ค.ท.) ทหารจะฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน และไทยอาสาไว้เพื่อป้องกันชาติให้เป็นหูเป็นตาให้กับฝ่ายรัฐบาล ประการที่สอง ถนนเหล่านี้มีประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ทำให้การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรออกมาสู่ตลาดได้อย่างสะดวก ค่าขนส่งถูกลง ขณะเดียวกันก็มีพ่อค้าเร่นำสินค้าสำเร็จรูปเข้าไปขายในหมู่บ้านได้อย่างสะดวกขึ้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ถนนทางหลวงแผ่นดินที่สำคัญ มี 2 สายคือ ทางหลวงสายมิตรภาพซึ่งเป็นถนนสายหลักสร้างเชื่อมต่อระหว่างภาคกลางตอนบนเชื่อมกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางและตอนบนผ่านจังหวัดนครราชสีมา ไปสิ้นสุดที่จังหวัด หนองคายสร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2508 และสายเพชรบูรณ์ขอนแก่นสร้างเสร็จปี พ.ศ. 2531 หากย้อนกลับไปในช่วงก่อนใช้แผนพัฒนาฯการขนส่งในอีสานจะใช้เกวียนเป็นหลัก และส่วนมากใช้ได้เฉพาะในฤดูแล้ง ส่วนการขนส่งทางเรือก็ใช้เรือกระแซงเป็นหลัก แต่ก็ใช้ได้เฉพาะในฤดูฝน เมื่อมีการสร้างถนนเพิ่มขึ้นตามแผนพัฒนาฯ ด้วยเหตุผลทางการเมือง คือ ปราบคอมมิวนิสต์ เป็นการแสดงให้ชาวบ้านเห็นว่า รัฐบาลเอาใจใส่ และ

เหตุผลทางเศรษฐกิจ คือ การลดต้นทุนการขนส่ง ถนนลาดยางและถนนลูกรังก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ถึง 2.6 เท่า ใน 31 ปี เฉพาะถนนลาดยางและคอนกรีตเพิ่มขึ้นจาก 250 กม.เป็น 10,335 กม.หรือ 42.3 เท่า

การขยายตัวของพืชพาณิชย์ในภาคอีสานปรากฏเด่นชัด เมื่อมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯถึงอุบลราชธานี ในช่วงปี 2473 และ ถึงหนองคาย ในช่วงปี2501 จากนั้นปริมาณข้าวจากอีสานเพิ่มเป็นลำดับ เพราะฉะนั้น นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ดินแดนอีสานซึ่งเป็นที่ราบสูง ได้ต้อนรับพืชไร่ซึ่งปลูกได้ดีในที่ดอน ตามนโยบายส่งเสริมการส่งออกพืชไร่ของไทย ซึ่งนอกจากข้าวแล้ว อีสานมีพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นพืชไร่ที่สำคัญอีก 4 ชนิดได้แก่ข้าวโพด มันสำปะหลัง ปอ และอ้อย

เขื่อนและระบบชลประทาน คือ คลองส่งน้ำไปหล่อเลี้ยงพื้นที่การเกษตรทั้งในฤดูฝนและทำนาปรังในฤดูแล้ง เขื่อนส่วนใหญ่ให้ทั้งกระแสไฟฟ้าและประโยชน์ทางด้านการเกษตร แต่เมื่อเทียบกับภาคอื่นเขื่อนและระบบชลประทานในภาคอีสานถือว่ามีจำนวนน้อยที่สุด

ไฟฟ้า เป็นต้นกำเนิดของพลังงานที่สำคัญยิ่งในกิจการอุตสาหกรรม แต่เมื่อย้อนกลับไปในช่วงพ.ศ.2478-2481 ประเทศไทยผลิตไฟฟ้าได้น้อยมาก เนื่องจากมีแต่โรงไฟฟ้าดีเซลเท่านั้นที่ผลิตไฟฟ้าไม่มีเขื่อนผลิตไฟฟ้า ซึ่งภาคอีสานในขณะนั้นยังมีไฟฟ้าใช้น้อยมาก มีเฉพาะไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าดีเซลในบางเขตเทศบาลและสุขาภิบาล และผลิตไฟฟ้าเฉพาะเวลากลางคืน เช่น ทั้งจังหวัดอุบลราชธานีมีเพียง 19 หมู่บ้าน (ทั้งหมดอยู่ในเขตเทศบาลและสุขาภิบาล) ที่มีไฟฟ้าใช้ ดังนั้น คนชนบทอีสานเกือบทั้งหมดในยุคนั้นจึงใช้ไต้หรือกะบองเป็นสิ่งให้ความสว่างในยามค่ำคืน

การศึกษา รัฐบาลมีการขยายการศึกษาไว้ในแผนพัฒนาภาคอีสาน ฉบับที่ 1 (1 ปีหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในพ.ศ. 2504) ทำให้จำนวนโรงเรียนและครูเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

นโยบายการผลิตเพื่อการส่งออกของรัฐบาล ในแผนพัฒนาภาคอีสานฉบับแรก กำหนดไว้เป็นนโยบายอย่างชัดเจนว่า “จะเร่งปลูกพืชของความต้องการในตลาดต่างประเทศก่อน” ดังนั้นนโยบายการผลิตเพื่อการส่งออกมีผลอย่างแน่นอนต่อการขยายพื้นที่การปลูกพืชพาณิชย์

ส่วนในสมัยรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจรที่ครองอำนาจยาวนานได้เพิ่มปฏิบัติการทางการเมือง และการทหารมากขึ้น หน่วยทหารและตำรวจในท้องที่อีสานออกปฏิบัติการทางจิตวิทยาทำให้ชาวอีสาน เกิด “ความเป็นไทย” ในยุคนี้มีการกำหนดแผนพัฒนาภูมิภาคอีสาน 5 ปี ซึ่งอาจถือว่าเป็นแผนพัฒนา ภาคอีสานฉบับแรกที่ถูกกำหนดขึ้นเป็นเฉพาะ นอกเหนือจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในแผนดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ที่จะปรับปรุงแหล่งน้ำ การคมนาคมขนส่งและสื่อสาร การผลิตและการตลาด ทางการเกษตรการจัดหาพลังงานเพื่ออุตสาหกรรมและ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ไฟฟ้าในชนบทการสนับสนุนอุตสาหกรรมและการ พาณิชย์ของเอกชน การพัฒนาชุมชนการจัดการศึกษา และสาธารณสุขในท้องถิ่น (คายส์ 2552: 133- 135)

ช่วงปี พ.ศ.2518 หลังสงครามเวียดนามช่วงนี้เราได้เห็นว่า อีสานเริ่มก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมที่ไม่ใช่แค่ปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายแล้ว แต่ว่าชาวอีสานเริ่มอพยพเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในต่างประเทศโดยเฉพาะที่ซาอุดิอาระเบีย เพราะว่าอยู่ที่บ้านไม่ไหว ผลิตข้าวไม่พอ น้ำไม่พอ ราคาพืชไร่ตกต่ำ หากอยู่ต่อไปคงต้องอดตาย จึงไปเป็นแรงงานข้ามชาติ ช่วงปี พ.ศ. 2520 บางคนบอกว่าเป็นช่วงที่ คนอีสานออกไปเป็นแรงงานมากขึ้น ซึ่งไม่ใช่มีเพียงผู้ชายอย่างเดียวแต่มีผู้หญิงด้วยที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน

จากข้างต้นเป็นการอธิบายภาพโดยรวมของการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในภาคอีสานจากนโยบายของรัฐบาล และปัจจัยในด้านอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานจากยุคการผลิตภาคการเกษตรเพื่อยังชีพ การผลิตพืชพาณิชย์ และกลายเป็นแรงงานรับจ้างนอกถิ่นฐานบ้านเกิดพอสังเขป หัวข้อต่อไปผู้ศึกษาต้องการอธิบายการเปลี่ยนแปลงแต่ละช่วงเวลาของพื้นที่ศึกษา เพื่อจะแสดงให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงเฉพาะของหมู่บ้านในภาคอีสานได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2 การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ)

บ้านหนองก่าม (นามสมมติ) ถือว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ชุมชนหนึ่ง ตามหลักฐานที่ถูกบันทึกไว้เป็นเล่มรายงาน ขนาดไม่ถึงสิบหน้ากระดาษ ซึ่งได้แจกจ่ายให้ผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้เก็บรักษาจากรุ่นสู่รุ่นได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนตั้งขึ้นในช่วงประมาณปี 2425 มีอายุมากกว่า 100 ปี ผู้ที่เข้ามาสร้างถิ่นฐานคนแรกคือ พ่อใหญ่ราช เรียบรัตน์ และพวกพ้องได้เดินทางจากบ้านข่า-นาคำ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานีซึ่ง ในสมัยที่พ่อใหญ่ราชเดินทางมาตั้งถิ่นฐานบ้านเลียบยังมีลักษณะเป็นป่าดงทึบ

> **แม่ใหญ่กว้าง** อายุ 87 ปี (เกิดช่วงปี 2471) กล่าวว่า *"พ่อใหญ่เล่าให่ฟังว่าคนมาอยู่แต่แรกคือ พ่อใหญ่ราช แต่แรกมีเฮือนสี่ห้าหลัง หม่องนี้แต่ก่อนเป็นผีป่าซ้า พ่อใหญ่ราชเราะมาถางเฮ็ดเฮือน ขุดส่างไว้กิน ไว้ใช้ แต่ยายบ่สู่ว่าสาเหตุหยังเราใด๋มาอยู่หม่องนี้มันโดนแล้ว คนที่สู้มันก็ตายหมด"* (ตาเล่าให้ฟังว่าคนแรกที่มาตั้งถิ่นฐานคือ พ่อใหญ่ราช แรกๆ มีบ้านเรือนประมาณ 4-5 หลัง พื้นที่หมู่บ้านเป็นป่าซ้า พ่อใหญ่ราชได้มาถางสร้างบ้าน ขุดบ่อน้ำไว้กิน ไว้ใช้ แต่ยายไม่รู้สาเหตุว่าทำไมเขาได้มาสร้างบ้านอยู่ที่แห่งนี้ เพราะมันนานแล้ว คนที่รู้ก็ตายหมด)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ปัจจุบันบ่อน้ำที่พ่อใหญ่ราชขุดไว้ไม่มีแล้ว เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนดื่มน้ำฝนหรือซื้อน้ำดื่ม ส่วนน้ำใช้ ชาวบ้านจะใช้น้ำประปา บ่อน้ำพ่อใหญ่ราชจึงถูกถมใช้เพื่อทำประโยชน์อย่างอื่น

2.2.1 การจับจองที่นา (ช่วงปี 2425-2500)

การบุกเบิกพื้นที่ทำนาเกิดขึ้นพร้อมกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยแต่ละครอบครัวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเริ่มจับจองที่นา กล่าวคือ ในยุคนั้นที่ดินมีมากมาย แต่มีสภาพเป็นป่าดงไม่มีใครเป็นเจ้าของ ใครต้องการพื้นที่ส่วนไหนก็ถางเองด้วยแรงงานของตนเองและสมาชิกในครัวเรือน เมื่อถางป่าเสร็จเรียบร้อยจะโกยดินเพื่อทำคันนา โดยใช้จอบขุดดินยกคันนาขึ้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สร้างอาณาบริเวณแสดงความเป็นเจ้าของที่ดิน และคันนาก็มีประโยชน์เพื่อกันน้ำไว้สำหรับเลี้ยงต้นกล้าและข้าว ถ้าไม่มีคันนาหลังฝนตกน้ำจะไหลออกหมด ต่อจากนั้น ชาวบ้านจะทำการจองกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อจะได้เป็นสิทธิ์ของครอบครัว คนอื่นไม่มีสิทธิ์ที่จะมาใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผู้จองไว้แล้ว นอกเสียจากเจ้าของที่ดินจะอนุญาต ราคาการจองสมัยนั้นประมาณ 1-3 บาท ซึ่งจำนวนเงินเท่านี้ในสมัยนั้นถือว่ามีมูลค่ามากเลยทีเดียว

> **ลุงจันทร์** อายุ 61 ปี (เกิดช่วงปี 2497) เล่าว่า *"สมัยลุงยังน้อยๆ ไผอยากใด่ที่หม่องใด่ก็ถางป่าเอาเอง ดู่แหน่กะมีที่หลาย บ่มียาดกันดอก บางเทื่อแลกกับยาสูบ ถางแล้วกะเอาจอบมาขุดเฮ็ดเป็นคันนา บอกแดนไผแดนมัน ถางแล้วกะไปบอกผู้ใหญ่บ้านเฮ็ดใบจองสค.1 เสียเงินค่าใบจอง 1-3 บาท"* (ใครอยากได้ที่ดินตรงไหนก็ถางป่าเอาเอง ขยันก็มีที่ดินมาก ไม่มีแย่งกัน บางครั้งก็แลกกับยาสูบก็ยังได้ ถางเสร็จใช้จอบขุดดินทำเป็นคันนาแบ่งเขตแดนของใครของมัน หลังจากนั้นก็ทำเรื่องจับจองที่นากับผู้ใหญ่บ้าน ทางราชการก็จะออกใบส.ค. 1 จะเสียค่าธรรมเนียมประมาณ 1-3 บาท)
>
> **พ่อใหญ่มี** อายุ 87 ปี (เกิดปี 2471) เล่าว่า *"ที่นาที่เฮ็ดอยู่สู่มื่อ ได้จากถางป่า ตะก่อนบ่มีดอกซื้อขายที่ดินกัน เงินหายากแฮง ไผอยากได้ที่ดินหม่องใด่ก็ไปถางเอา เฮ็ดเครื่องหมายไว้เพื่อบอกว่ามีเจ้าของแล้ว ไผมาก่อน ไผขยันก็มีที่ทางหลาย ไผมาหลังก็เสียเปรียบได้น้อย พ่อใหญ่ลังเราขยันลูกหลานหลายซ่อยกันถาง ที่นาเราร้อยกว่าไร่ถือว่ารวยกว่าหมู่"* (ที่นาที่ทำอยู่ทุกวันนี้ ได้มาจากการถางป่า อดีตไม่ได้มีการซื้อขายที่ดิน เพราะเงินหายากมาก ใครอยากได้ที่ดินแถวไหนก็ไปถางเอง แล้วทำเครื่องหมายเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ ใครมาก่อนหรือขยัน กพ่อใหญ่ลังทั้งขยันและมีลูกหลานเยอะช่วยกันถาง ทำให้มีที่นาร้อยกว่าไร่ ซึ่งในช่วงนั้นถือว่ารวยที่สุดในหมู่บ้าน)

จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านพบว่า ที่ดินทำกินในสมัยนั้นไม่ได้มีการซื้อขายกัน ที่ดินหาง่ายกว่าเงิน ชาวบ้านบาง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

รายนำของกินของใช้แลกเปลี่ยนกับที่ดิน ผู้ที่มีที่ดินมากต้องเป็นคนขยันและมีแรงงานในครัวเรือนที่มากด้วย เพราะการแผ้วถางเป็นเรื่องที่ยากมาก เนื่องจากอุปกรณ์ไม่ได้ทันสมัย จึงต้องใช้เวลานาน แรงงานคนจึงมีความสำคัญอย่างมากในการบุกเบิกที่ดินทำกิน แต่ส่วนใหญ่จากการที่สัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านจะบุกเบิกที่ดินตามจำนวนสมาชิกครัวเรือน ตามความต้องการทำกิน เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ปลูกข้าวเพื่อหล่อเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวให้มีกินเท่านั้น

ในช่วงยุคการตั้งถิ่นฐานผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า รูปแบบการผลิตส่วนใหญ่จะทำนาดำ วิถีชีวิตโดยทั่วไปอิงอยู่กับธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่น หากชาวบ้านอยากกินปลาจะไปจับปลาแถวป่าทาม (บริเวณป่าที่ถูกน้ำท่วม) หาของป่า จำพวกเห็ด ผักหวาน หรือหาแมลงเพื่อนำมาประกอบอาหาร เช่น แมงกินูน แมงกุดจี่ แมงดา เป็นต้น เสื้อผ้าที่ห่อหุ้มร่างกายไม่ได้ซื้อ ผู้หญิงจะเป็นคนทอเสื้อผ้าให้กับสมาชิกในครัวเรือน บางครัวเรือนจะปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และกิจกรรมประจำวันหลังจากการไปทำนา เช่น หักฟืน หาบน้ำ ตำข้าว เป็นต้น ซึ่งความรู้เหล่านี้จะได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งตลอดเวลา โดยผ่านกระบวนการผลิตและทักษะที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน วงจรชีวิตของชาวบ้านวนเวียนไปมาเช่นนี้อยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

> **แม่ใหญ่ใจ**อายุ 65 ปี (เกิดปี 2493) เล่าว่า *"แต่ก่อนแม่ใหญ่เฮ็ดแต่นาดำ บ่ได้ค่อยเฮ็ดนาหว่าน ลำบากแฮงบ่ได้ซำบายคือจั่งซูมื่อนี่ ใช้ควยไถ กว่าสิแล้วก็หลายมื้อ ยามสิเกี่ยวก็เล่าคนมาซ่อยกันเฮ็ด ยามเขาเกี่ยวเฮาก็ไปซ่อยเขา"* (เมื่อก่อนยายทำแต่นาดำ ไม่ได้ทำนาหว่าน ลำบากมากไม่ได้ทำนาสบายเหมือนทุกวันนี้ ใช้ควายไถกว่าจะเสร็จก็หลายวัน เมื่อถึงตอนเก็บเกี่ยวก็จะเรียกคนมาช่วย พอถึงตอนเขาเกี่ยวเราก็ไปช่วยเขา)

ในยุคของการผลิตเพื่อยังชีพแรงงานคนถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ซึ่งชาวบ้านจะไม่มีการจ้างเป็นตัวเงิน แต่จะทำในลักษณะของการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างเครือญาติ หรือเพื่อนบ้าน ช่วยเหลือผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนซึ่งกันและกัน

> **แม่ใหญ่ลี** อายุ 85 ปี(เกิด 2473) เล่าว่า *"สมัยแต่กี้เฮ็ดนาใช้เวลาแต่ละขั้น โดนมื้อหนึ่งไถนาได้ประมาณ 3-4 งาน ใช้ควยไถ บ้านคูหลังเลี้ยงควยหลังละ 2 โตหรือหลายกว่านั้น ยายก็เลี้ยงลูกน้อยนำ ซ่อยผัวเฮ็ดนานำ เป็นผัวเมียกันแล้วก็ต้องซอยกันทำมาหากิน บางเทื่อผัวกะเข้าป่าไปล่าสัตว์ ยายก็ไปเก็บเห็ด เก็บผัก ผัวไปตัดฟืน ยายก็ไปหาบน้ำ"* (สมัยอดีตทำนาแต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลานาน วันหนึ่งไถได้ประมาณ 3-4 งาน ใช้ควายไถ ทุกครัวเรือนจะมีควายหลังละประมาณ 2 ตัวหรือมากกว่านั้น ตัวยายต้องเลี้ยงลูกด้วย ช่วยผัวทำนาด้วย เป็น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ผัวเมียกันแล้วต้องช่วยกันทำมาหากิน บางครั้งผัวไปล่าสัตว์ ยายก็ไปเก็บเห็ด เก็บผัก ผัวไปตัดฟืนยายก็ไปหาบน้ำ)

ระหว่างรอทำนาในปีต่อไปวิถีชีวิตผู้ชายอยู่กับการหาปู ปลา ล่าสัตว์ป่า สานเครื่องมือเครื่องใช้ในบ้านและเครื่องมือ เครื่องใช้ในการทำมาหากิน เช่น สานหวด กระติ๊บ แห สวิง เป็นต้น ส่วนผู้หญิงจะทำงานบ้าน ตำข้าว เพราะสมัยก่อนไม่มีโรงสี ต้มเกลือ เลี้ยงลูก ทอผ้า นอกจากนี้ผู้หญิงจะเข้าป่าไปหาเห็ด หน่อไม้ แมลง เพื่อมาใช้ประกอบอาหารให้กับครอบครัว ลูกๆเด็กๆก็สนุกสนานกับการหาวัตถุดิบในการประกอบอาหารเช่น การไปขุดกุ๊ดจี่ (แมลงในขี้ควายแห้ง) จีโป่ม จีหล่อ (คล้ายจิ้งหรีด) ที่อาศัยในท้องนาช่วงหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว แต่บางครัวเรือนต้องออกเดินทางไกลออกนอกหมู่บ้านเพื่อไปค้าควายแถวภาคกลาง เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัวอีกทาง

> **พ่อใหญ่วินิจ** อายุ 87 ปี (เกิดปี 2471) *"หมดหน้านา พ่อใหญ่ก็เดินทางไปประมาณเดือนสาม(มีนาคม) เดินทางไปขายควยกับนายฮ้อยฮอดเดือนหก (มิถุนายน) ก็เมือ บางคนบ่ได้ไปนำก็ฝากขายเชื่อ ได้เงินมาจั่งมาให้เขา ส่วนต่างที่ตกลงกับเจ้าของควยกะเป็นของเฮา เสบียงอาหารก็ใส่เกวียนไปไว้กินไปนำทาง"* (เมื่อเสร็จสิ้นจากฤดูเก็บเกี่ยวประมาณเดือนมีนาคมพ่อใหญ่วินิจก็จะเดินทางไปค้าขายควายกับขบวนนายฮ้อยพอถึงเดือนมิถุนายนเข้าสู่ฤดูทำนาก็จะกลับมาทำนา บางคนไม่ได้ไปเองก็จะขายฝากเป็นเงินเชื่อ ได้เงินมาค่อยให้เงิน ส่วนต่างจากราคาที่ตกลงจากเจ้าของควายก็จะเป็นของเรา เสบียงอาหารก็ใส่เกวียนไว้กินระหว่างทาง)

2.2.1.1 การเปลี่ยนแปลงขนาดการถือครองที่ดิน

จากการตั้งถิ่นฐานในยุค 2425 โดยผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานมามือเปล่า และได้มาบุกเบิกที่ดินด้วยแรงงานของตนเอง แต่เมื่อผ่านไปหนึ่งรุ่นอายุคนก็สามารถสะสมที่ดินได้เพิ่มขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ตระกูลนักสอดศิลป์ สามารถมีที่ดินได้ถึง 68 ไร่ ในปี 2478-2499 หรือตระกูลพิกุลทองสามารถมีที่ดินได้ 40 ไร่ แต่เมื่อก้าวถึงช่วงปี 2490-2510 ที่ดินยังเป็นป่าสามารถบุกเบิกได้ไม่มีอีกต่อไปแล้ว ดังนั้นในรุ่นอายุถัดมา เช่น รุ่นลูกของตระกูลนักสอดศิลป์ (2500-2510) มีที่ดินหลังแบ่งมรดกเพียงแค่ครัวเรือนละ 34 ไร่ หรือในตระกูลพิกุลทองพบว่า รุ่นลูก (2490-2510) ซึ่งรุ่นลูกมีทั้งหมดสิบคน มีที่ดินเฉลี่ยประมาณ 2-8 ไร่ โดยครอบครัวนี้จะแบ่งมรดกที่ดินให้กับลูกสาวมากกว่าลูกผู้ชาย ซึ่งลูกผู้ชายจะได้ที่ดินคนละประมาณ 2-3 ไร่ ส่วนลูกสาวจะได้ที่ดินคนละประมาณ 7-8 ไร่ จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ไม่มีที่ดินที่เป็นลักษณะป่าให้ชาวบ้านได้บุกป่าถางพงได้อีกต่อไปแล้ว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

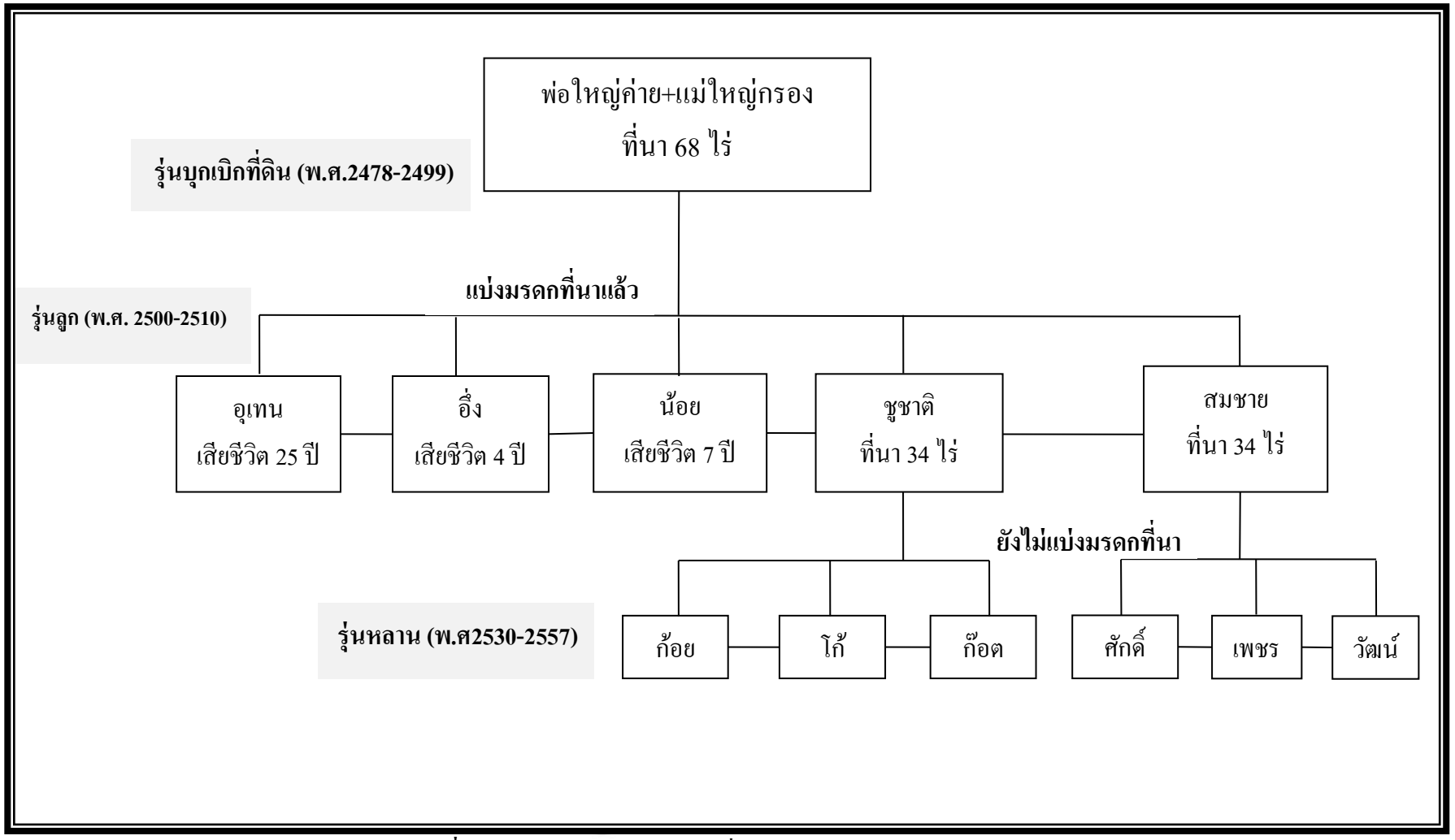

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงขนาดการถือครองที่ดิน: ตระกูลนักสอดศิลป์ (นามสมมติ)

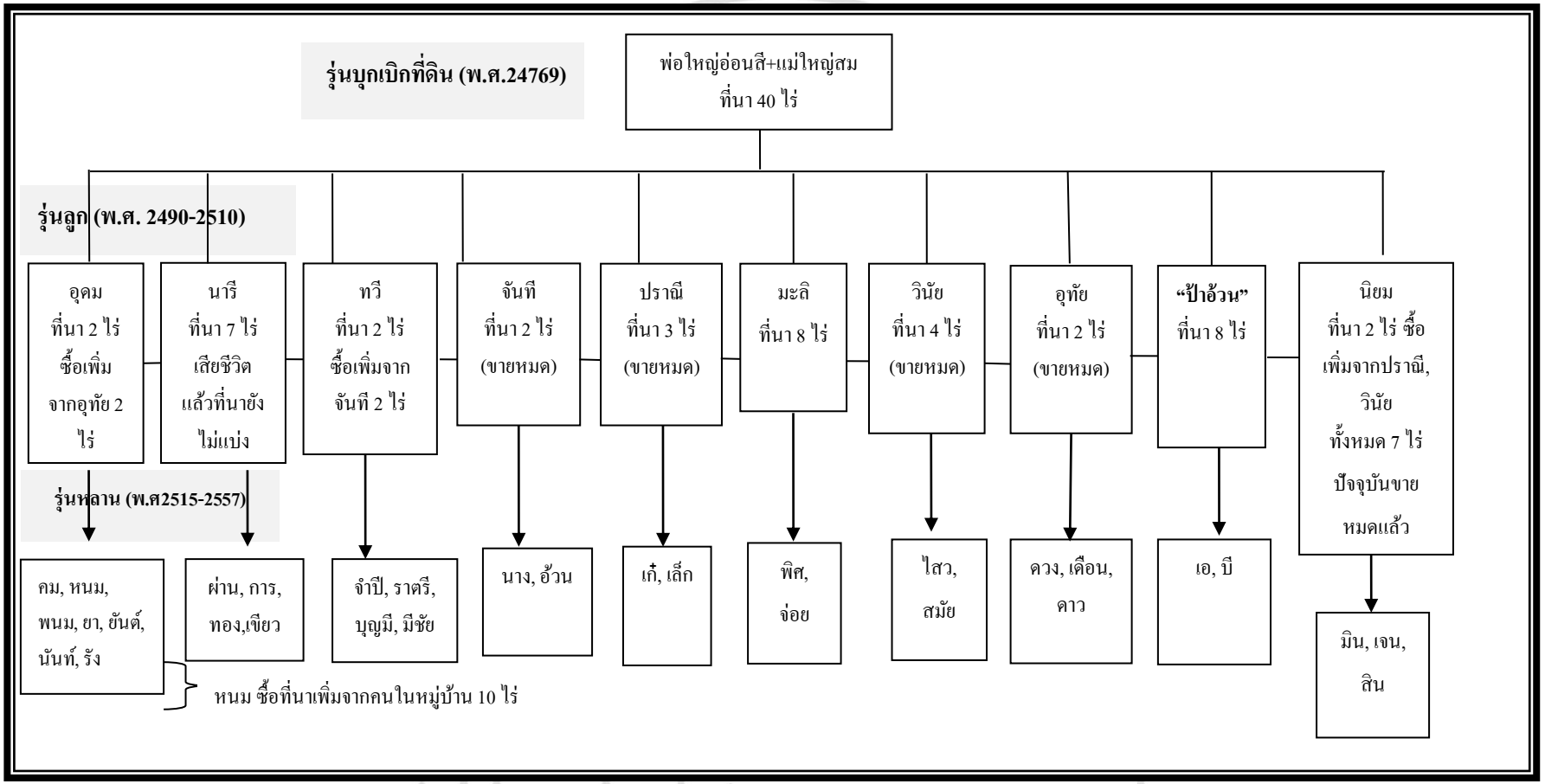

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงขนาดการถือครองที่ดิน: ตระกูลพิกุลทอง (นามสมสมติ)

All rights reserved

2.2.2 การเดินทางออกไปเป็นแรงงานรับจ้าง (ช่วงปี 2496-2535)

เนื่องจากที่ดินในหมู่บ้านมีอยู่อย่างจำกัดชาวบ้านไม่สามารถบุกเบิกเพิ่มเติมได้ ประกอบกับการสร้างถนนหนทาง ทำให้เกิดการติดต่อระหว่างเมืองกับชนบทสะดวกขึ้น จึงส่งผลให้ชาวอีสานเดินทางออกไปขายแรงงานนอกหมู่บ้าน พื้นที่ศึกษาเป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ชาวบ้านต้องเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อไปแสวงโชค เสี่ยงโชค ภายใต้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งเงินตรามากขึ้น “เงิน” จึงเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิต โดยชาวบ้านไม่สามารถพึ่งธรรมชาติได้เพียงอย่างเดียว เนื้อหาต่อไปนี้จะยกตัวอย่างกรณีศึกษาที่ออกเดินทางไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละกรณีศึกษามีความแตกต่างกันทั้งในช่วงอายุ เพศ งานที่ทำ และความสำเร็จในหน้าที่การงาน นำมาซึ่ง “ประสบการณ์ใหม่” ที่ได้เรียนรู้จากโลกที่กว้างกว่าในหมู่บ้านตนเอง

2.2.2.1 การเดินทางในช่วงทศวรรษ 2496-2505

พ่อใหญ่มี อายุ 87 ปี (เกิดปี 2471) เล่าว่า ในช่วงอายุประมาณ 25 ปี (ปี2496) ได้เดินทางออกจากหมู่บ้านไปปั่นรถสามล้ออยู่ที่กรุงเทพ เพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว ขณะที่ปั่นรถสามล้อรับจ้างไม่ได้เช่าห้องพักอาศัยรมเงาของต้นไม้ สวนสาธารณะ เป็นที่หลับนอนยามค่ำคืน เกือบทุกวันชีวิตคนปั่นสามล้อวนเวียนไปมาเช่นนี้ แต่เมื่อถึงเวลาฤดูทำนาพ่อใหญ่มีจะกลับบ้านช่วยครอบครัวทำนา แต่หลังจากนั้นประมาณ 4-5 ปี อาชีพปั่นสามล้อซบเซา พ่อใหญ่มีจึงเลิกปั่นสามล้อ หลังจากนั้นปี2500 พ่อใหญ่มีได้ไปทำงานตัดอ้อยที่อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ช่วงฤดูทำนาจะกลับบ้านไปช่วยครอบครัว พอเสร็จสิ้นฤดูทำนาจะกลับมาทำงานดังเดิม พ่อใหญ่มีทำงานตัดอ้อยประมาณ 12 ปี หลังจากนั้น ได้หวนคืนถิ่นฐานบ้านเกิดใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัว เงินที่ได้จากการไปทำงานพ่อใหญ่มีจะนำมาซื้อควายไว้ใช้งานในครัวเรือน ซึ่งสมัยนั้นควายตัวหนึ่งก็ราคาประมาณ 20-30 บาท ควายจึงถือว่าเป็นสัตว์ที่จำเป็นมากของทุกครอบครัว เพื่อใช้สำหรับไถนา แต่บางพื้นที่ดินแข็งมากควายไม่สามารถไถนาได้ ชาวบ้านจึงต้องใช้จอบขุดดิน กรณีพ่อใหญ่มีจะเห็นได้ว่าการเดินทางไปทำงานนอกหมู่บ้านมิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะออกจากหมู่บ้านไปเลย หากแต่เป็นการทำงานเก็บเงินเพื่อมาลงทุนในภาคเกษตรกรรมต่อไป

ในขณะนั้นอาชีพปั่นสามล้อในกรุงเทพฯเป็นอาชีพที่นิยมกันแพร่หลายในกลุ่มผู้ชายทั้งที่ยังโสดหรือแต่งงานมีครอบครัวแล้ว ซึ่งจะทำในช่วงว่างเว้นจากฤดูทำนาเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว แต่ภายหลังตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2507 เป็นต้นไป จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้สั่งยกเลิกการจดทะเบียนจักรยานสามล้อและจักรยานสามล้อส่วนบุคคล ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลเกี่ยวกับปัญหาการจราจร ปัญหาทางสังคมอันเนื่องมาจากการอพยพของคนต่างจังหวัดเข้ามาประกอบอาชีพ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ปั่นสามล้อ และปัญหาความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง อย่างไรก็ตามเมื่อเลิกรถสามล้อในกรุงเทพฯ จึงส่งผลให้รถสามล้อที่มีอยู่เป็นจำนวนมากได้ระบายออกต่างจังหวัด

พ่อใหญ่โรจน์ อายุ 71 ปี (เกิดปี 2487) เคยไปทำงานเป็นช่างตัดผมที่ร้านตัดผมในตัวเมืองอุบลราชธานี ซึ่งช่วงนั้นอายุได้ 18 ปี (ปี 2505) เงินเดือน เดือนละ 400-500 บาท ทำได้ประมาณ 14-15 ปี โดยมีญาติพี่น้องพาไปฝากที่ร้านตัดผม ค่ารถประจำทางในสมัยนั้นราคา 20 บาท จากอำเภอมหาชนะชัยไปอุบลราชธานี สาเหตุที่พ่อใหญ่โรจน์ต้องออกไปเป็นแรงงานรับจ้าง เนื่องจากในหมู่บ้านไม่มีอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ หมดฤดูทำนาว่างงาน จึงตัดสินใจออกเดินทางไปหางาน หารายได้เพิ่มเติม พออายุได้ประมาณ 30 กว่าปีก็กลับมาอยู่บ้าน เนื่องจากมีครอบครัวกลับมาอยู่กับลูกเมีย ยึดอาชีพทำนา และเป็นช่างตัดผมอยู่ที่บ้าน โดยดัดปลงใต้ถุนบ้านเป็น “ร้านตัดผม” ส่วนใหญ่ลูกค้าจะเป็นเด็กผู้ชาย และกลุ่มผู้ชายสูงอายุ

2.2.2.2 การเดินทางในช่วงทศวรรษ 2520-2530

ลุงบุญชู อายุ 57 ปี (เกิดปี 2501) เมื่ออายุ 25 ปี (ปี2526) เคยไปทำงานแบกกระสอบข้าวที่กรุงเทพฯ รายได้เดือนละ 900 บาท ไปสมัครเอง ไม่ได้มีคนชักชวน โรงสีมีที่พักอาศัยสำหรับคนงาน ลุงบุญชูทำงานแบกกระสอบข้าวได้ประมาณ 3ปี จึงกลับมาอยู่ที่บ้าน ทำนา ซึ่งลุงบุญชูกล่าวว่า อยู่ที่กรุงเทพมีรายได้ก็จริง แต่ต้องกินต้องใช้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น และงานแบกกระสอบเป็นงานที่หนักร่างกายรับไม่ไหว จึงต้องตัดสินใจกลับมาทำนาอยู่ที่บ้าน และรับจ้างทั่วไปแล้วแต่จะมีคนจ้าง แม้ว่าลุงบุญชูจะมีที่ดินเป็นของตนเองแต่มีจำนวนน้อยเพียง 6-7 ไร่ จึงต้องประกอบอาชีพรับจ้างเพื่อเป็นรายได้เสริม สำหรับใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และเป็นค่าเล่าเรียนลูก

ลุงอุทัย อายุ 51 ปี (เกิดปี 2505) ในช่วงปี 2528 (อายุประมาณ 23 ปี) เคยไปทำงานขับแท็กซี่ที่กรุงเทพฯ ลุงทัย ได้นั่งรถประจำทางสีส้มจากบ้านราชมุนีไปกรุงเทพฯ สมัยนั้นราคาประมาณ 113 บาท รายได้ช่วงขับแท็กซี่ประมาณเดือนละ 10,000บาท ลุงทัยเคยชักชวนเพื่อนฝูงในหมู่บ้านให้มาทำอาชีพขับแท็กซี่เช่นเดียวกับตนเองหลายราย แต่เมื่อปี 2552 ลุงทัยกลับมาอยู่ที่บ้าน เนื่องจากมีปัญหาสุขภาพ พอหายป่วยแล้วก็มาค้าขายถุงพลาสติก และทำนา 2 ไร่ แต่ปัจจุบันเลิกขายถุงพลาสติกแล้ว เพราะ นั่งรถนานๆ แล้วเมื่อยเนื้อ เมื่อยตัว บวกกับปัญหาสุขภาพเรื้อรังเป็น หายๆ หลังจากนั้นเมื่อปี 2557 ลุงทัยได้ลงเล่นการเมืองส่วนท้องถิ่น ปัจจุบันนี้รับตำแหน่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด

ลุงสมชัย อายุ 50 ปี (เกิดปี 2508) เมื่อ ปี2533 เคยไปทำงานรับจ้างก่อสร้างที่กรุงเทพฯ รายได้วันละ 150 บาท สาเหตุที่ต้องออกจากหมู่บ้านมาทำงานที่กรุงเทพฯ เนื่องจาก ไม่มีที่ดินทำกิน ผลผลิตที่ได้อยู่ในปริมาณที่น้อย เพราะสภาพอากาศแห้งแล้ง ถ้าจะทำนาก็ต้องเช่าซึ่งไม่พอกิน จึงตัดสินใจมาทำงานที่กรุงเทพฯกับภรรยา แต่ในปี 2551 กลับมาอยู่ที่บ้าน ลุงสมชัยทำงานอยู่ที่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กรุงเทพฯ จนลูกโตถึงวัยเข้าโรงเรียน หากนำลูกเข้าโรงเรียนที่กรุงเทพฯค่าใช้จ่ายต้องเพิ่มขึ้นกว่าเดิม หลังจากไปเป็นแรงงานรับจ้างในกรุงเทพฯ ยังทำให้ลุงสมชัยพอมีเงินเก็บ จึงนำมาสร้างกระต๊อบที่อยู่อาศัย และได้นำทักษะวิชาที่ได้เรียนรู้จากอาชีพก่อสร้างมาใช้สร้างรายได้หาเงินให้แก่ตนเองและครอบครัว ลุงสมชัยจะรับจ้างสร้างบ้าน ทำห้องน้ำ ปูกระเบื้อง ให้คนในหมู่บ้าน

จากกรณีที่กล่าวข้างต้น ลุงบุญชุ ลุงทัย ลุงสมชัย จากมีโอกาสเก็บเกี่ยวประสบการณ์ความรู้จากเมืองหลวง นอกจากนี้ ได้นำทักษะอาชีพที่เคยมีประสบการณ์ มาใช้เพื่อสร้างรายได้เมื่อหวนกลับบ้านคืนถิ่น บางรายนำประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้จากนอกหมู่บ้านมาสนับสนุนความพร้อมในการเป็นผู้นำท้องถิ่น

2.2.2.3 การเดินทางของผู้หญิง

ในอดีตการเดินทางของผู้หญิงไม่ค่อยจะได้พบเห็นมากนัก แต่เริ่มขยายตัวเมื่อทศวรรษ 2510 ซึ่งการคมนาคมมีความสะดวกสบายมากขึ้น การเดินทางไม่ยากลำบากเหมือนเช่นในอดีตอีกต่อไป

แม่ใหญ่ติ๋ม อายุ 61 ปี (เกิดปี 2497) ในปี 2513 (อายุ 17 ปี) เคยไปทำงานเป็นแม่บ้านที่กรุงเทพฯ พี่สาวเป็นคนแนะนำให้มาทำงานเป็นแม่บ้าน สาเหตุที่ต้องเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพฯ เนื่องจาก สมัยนั้นในหมู่บ้านไม่มีอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ ราคาข้าวก็ไม่สูงได้ประมาณถังละ 50-60 บาท รายได้เดือนละ 150 บาท กินอยู่กับเจ้าของบ้าน บางครั้งเจ้าของบ้านจะซื้อเสื้อผ้าให้ ทำได้ประมาณ 2-3 ปีจึงลาออกกลับบ้านไปทำนา แต่งงานมีครอบครัวดูแลลูก แต่สามียังไปทำงานที่กรุงเทพฯหาเลี้ยงครอบครัว พอถึงฤดูทำนาจะกลับมาช่วยกันทำนา ในครอบครัวมีที่ดินทำกินประมาณ 10 กว่าไร่ หมดฤดูทำนาสามีจะกลับไปทำงานต่อ

ป้าอ้วน อายุ 50 ปี (เกิดปี 2508) เริ่มไปทำงานที่กรุงเทพฯเมื่อปี 2520 งานแรกที่ทำคืองานพี่เลี้ยงเด็ก แต่ทำได้ไม่ถึงปีจึงลาออก เนื่องจากเงินเดือนน้อย ไม่มีความเป็นอิสระ หลังจากนั้นไปเป็นเด็กเสิร์ฟร้านกาแฟทำได้หกวันจึงลาออก เพราะถูกเจ้าของร้านลวนลาม งานไม่เป็นอิสระ ป้าอ้วนจึงตัดสินใจไม่ทำงานเป็นลูกจ้างอีกเลย แต่หันมาประกอบอาชีพค้าขายเริ่มตั้งแต่ ขายปลาหมึกแห้ง ขายผลไม้ เปิดร้านข้าวต้ม ขายส้มตำ จนเมื่อปี 2545 ป้าอ้วนกลับมาอยู่ที่บ้านเกิดประกอบอาชีพค้าถุงพลาสติกจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ป้าอ้วนมีที่ดินประมาณ 8 ไร่ ทำนาควบคู่กับการขายถุงพลาสติก

พี่ราตรี อายุ 39 ปี (เกิดปี 2518) ญาติชวนทำงานที่ร้านอาหาร เป็นแม่ครัวที่กรุงเทพฯ ทำตั้งแต่ อายุ 15 ปี (ปี 2533) เงินเดือนช่วงแรกเดือนละ 900 บาท หลังจากนั้นก็ขึ้นเป็น 1,200 บาท ขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึง 5,000 บาท แต่พออายุ 24 ปี (2542) พี่ราตรีลาออกจากที่ทำงานเพื่อเปิดกิจการร้านอาหารของตนเอง สาเหตุที่ต้องเดินทางมาเป็นแรงงานรับจ้างเพราะ อยู่บ้านไม่มีอาชีพที่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ก่อให้เกิดรายได้ ราคาข้าวไม่ดี ที่ดินทำกินของครอบครัวไม่พอเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว ปัจจุบันพี่ราตรีเป็นเจ้าของกิจการร้านอาหารขนาดกลางอยู่ในกรุงเทพฯ

พี่จำปี อายุ 41 ปี (เกิดปี 2518) เคยไปทำงานเย็บผ้าที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุ 17 (ปี 2533) สาเหตุที่ต้องเดินทางไปทำงานเป็นแรงงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ เพราะ ในหมู่บ้านไม่มีอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ อาชีพทำนาเป็นหลักไม่พอเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด พี่จำปีเย็บผ้าได้เงินเดือนช่วงแรก 1,000 บาท เพิ่มขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึง 7,000บาท ทำงานอาชีพเย็บผ้าที่กรุงเทพฯนานถึง 17 ปี หลังจากนั้น จึงกลับมาอยู่ที่บ้านเกิด เนื่องจากมีลูกต้องดูแล และอาชีพเย็บผ้าสำเร็จรูปขยับขยายเข้ามาในหมู่บ้านแล้ว พี่จำปีจึงมีรายได้พอที่จะเลี้ยงลูกชายทั้งสองคนเพียงลำพัง เนื่องจากสามีของพี่จำปีมีภรรยาอยู่อีกคนหนึ่ง ผู้หญิงตัวคนเดียวเลี้ยงลูกเล็กๆ สองคนในเมืองต้องประสบกับความยากลำบากมาก จึงตัดสินใจกลับมาบ้าน อยู่ที่บ้านมีแม่พี่จำปีช่วยเลี้ยงหลานด้วย มีญาติพี่น้องอยู่ใกล้ๆ อุ่นใจกว่าการต้องไปเผชิญชีวิตอยู่ในเมืองตัวคนเดียว และลูกชายคนโตสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงมีโรคประจำตัวหอบหืด ต้องส่งโรงพยาบาลพ่นยาเป็นประจำ อยู่บ้านก็ได้รถญาติพี่น้องพาไปส่ง แต่ถ้าอยู่กรุงเทพฯ คงจะลำบากกว่านี้มาก ส่วนสามีส่งเงินมาบ้างแต่ก็ได้ไม่มาก เดือนละประมาณ 500-1,000 บาท เพราะต้องดูแลลูกและภรรยาอีกฝั่งหนึ่งด้วย

ปัจจัยโดยภาพรวมที่ส่งผลให้ชาวอีสานเกิดจากเคลื่อนย้าย สืบเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างจึงทำให้ที่ดินทำกินไม่เพียงพอต่อความเป็นอยู่ที่ดี และภาคอีสานได้รับการพัฒนาระบบชลประทานน้อยกว่าภาคอื่นๆ ส่งผลให้ ปริมาณผลผลิตน้อย ราคาผลผลิตตกต่ำ ผนวกกับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างเข้มข้น ทำให้ชาวอีสานต้องกระเสือกกระสนผันตนเองกลายเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ศูนย์กลางความเจริญของประเทศ

ระยะแรกการย้ายถิ่นฐานของชาวอีสาน รูปแบบย้ายถิ่นตามฤดูกาล เมื่อถึงฤดูทำนาจะเดินทางเพื่อเป็นแรงงานของครอบครัว ตัวอย่างเช่น นายฮ้อยจะนำควายไปขายภาคกลางในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว อาชีพนายฮ้อยได้แสดงให้เห็นว่า ชาวอีสานมีชื่อเสียงมาช้านานในการเดินทางเพื่อทำมาหากินต่างถิ่น นอกจากนี้ การย้ายถิ่นฐานแรงงานและการเดินทางรูปแบบต่างๆ เป็นงานหลักของคนหนุ่ม ผู้หญิงยังอยู่เหย้าเฝ้าเรือน ยังไม่เข้าร่วมในขบวนแรงงานอีสานพลัดถิ่น แต่เริ่มขยายตัวเมื่อทศวรรษ 2510 ผู้หญิงเริ่มเข้ามาทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เพราะแรงงานผู้หญิงราคาถูก ควบคุมได้ง่าย และมีทักษะฝีมือที่ละเอียดอ่อน เหมาะสำหรับงานหลายประเภทที่แรงงานผู้ชายไม่สามารถทำได้ เช่น งานเลี้ยงเด็ก (กรณีแม่ใหญ่ติ๋ม) งานเย็บผ้า (กรณีพี่จำปี) แรงงานผู้หญิงจึงเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานของประเทศ

เงื่อนไข ที่ทำให้ชาวบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) เคลื่อนย้ายไปเป็นแรงงานในเมืองส่วนหนึ่ง เนื่องจาก อาชีพภาคการเกษตรไม่สามารถสร้างรายได้เพียงพอ ในหมู่บ้านไม่มีอาชีพที่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ก่อให้เกิดรายได้ หมดจากฤดูทำนา ชาวบ้านจะไม่มีรายได้ทางอื่นเลย วิถีชีวิตชาวบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) จึงไม่ได้เป็นการผลิตเพื่อยังชีพอีกต่อไป ราคาข้าวตกต่ำ ผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีก็น้อย เพราะคุณภาพดินไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้ชาวบ้านในวัยแรงงานเดินทางออกนอกหมู่บ้านไปหาเงินเพื่อสร้างความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแก่ตนเองและครอบครัว อีกเงื่อนไขคือ อุดมการณ์ความทันสมัย เมื่อมีชาวบ้านบางรายกลับมาแล้วมีเงินมีทองใช้ มีรถยนต์ขับ สร้างบ้านหลังใหญ่หลังโต แต่งตัวทันสมัย จึงมีคนรุ่นราวคราวเดียวกันและรุ่นน้องตามไปทำงานนอกหมู่บ้านด้วย เพื่อสัมผัสกับวิถีชีวิตที่ทันสมัย

จากตัวอย่างที่ผู้เขียนได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเห็นได้ว่า ในยุคแรก (ปี 2496-2505) การเคลื่อนย้ายไปหางานทำต่างถิ่นมีวัตถุประสงค์เพื่อหาเงินลงทุนมาทำนาต่อ สร้างความมั่นคงให้แก่อาชีพเกษตรกรรม เป็นการย้ายถิ่นฐานในรูปแบบตามฤดูกาล แต่การเดินทางในช่วงทศวรรษ 2520-2530 เริ่มทำให้ชาวบ้านบางรายสามารถสร้างอาชีพที่มั่นคงได้ในกรุงเทพฯ และมิได้เดินทางหวนกลับมาอาศัยอยู่ที่ถิ่นฐานบ้านเกิดอีก แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านหลายรายยังคงหวนกลับคืนถิ่นกลับมาปักหลักอยู่ภูมิลำเนาของตนเอง เนื่องจากต้องอาศัยความสัมพันธ์เครือญาติช่วยดูแลลูก แม้ว่าที่ดินทำกินจะยังคงเหลือไม่มาก แต่เศรษฐกิจในหมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ) เริ่มมีอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่คนในหมู่บ้าน ชาวบ้านบางรายจึงเลือกหวนกลับคืนถิ่นฐานบ้านเกิด

2.3 ยุคการก้าวเข้าสู่อาชีพการค้าถุงพลาสติก (พ.ศ. 2536-ปัจจุบัน)

“ถุงพลาสติก” ยังคงเป็นที่ต้องการอย่างมากของตลาดทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งอุตสาหกรรมผลิตถุงพลาสติกมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เพราะถุงพลาสติกได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้น นำมาใช้แทนทรัพยากรธรรมชาติได้หลายอย่าง และสามารถนำมาใช้งานได้อย่างกว้างขวาง เนื่องจาก ถุงพลาสติกมีราคาถูก น้ำหนักเบา ซึ่งจากข้อมูลปริมาณการใช้ถุงพลาสติก พบว่า คนไทยใช้ถุงพลาสติกโดยเฉลี่ย 8 ใบต่อคนต่อวัน (เดลินิวส์ออนไลน์, 2557)

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

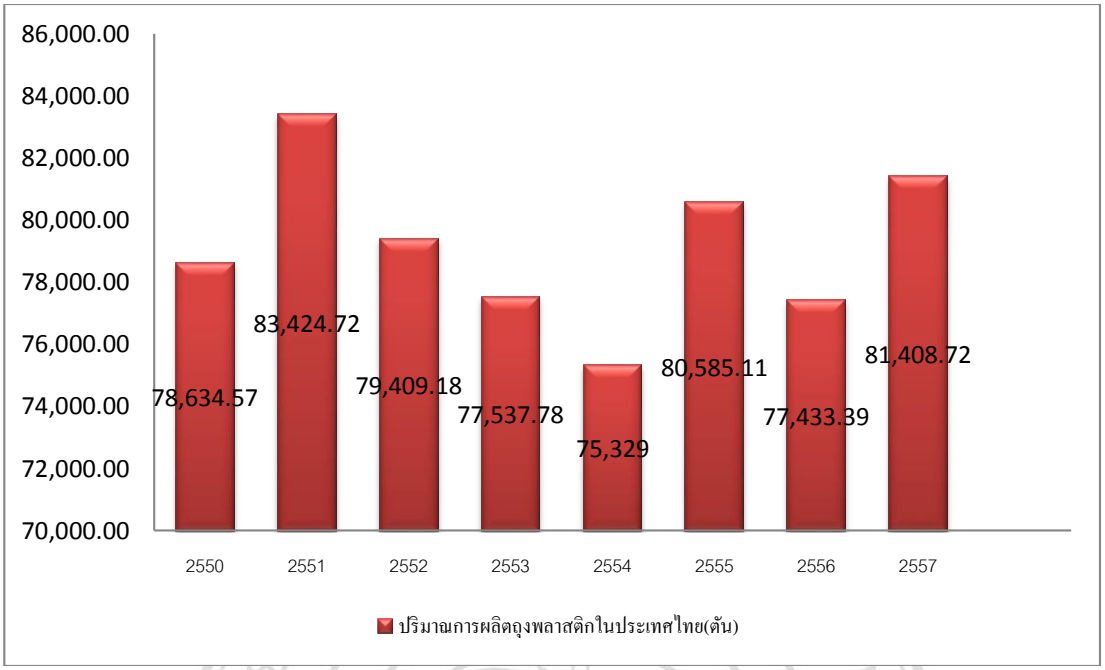

แผนภูมิที่ 2.3 แสดงปริมาณการผลิตถุงพลาสติกในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ 2550-2557
ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม

ตัวเลขจากแผนภูมิข้างต้น แสดงถึง ปริมาณการผลิตถุงพลาสติกตั้งแต่พ.ศ. 2550-2557 ซึ่งตัวเลขการผลิตในแต่ละปีมีจำนวนขึ้นลงตามลำดับ และปริมาณการผลิตในแต่ละปีมีตัวเลขที่ไม่แตกต่างกันมากนัก โดยข้อมูลทั้งการใช้และการผลิตถุงพลาสติกข้างต้น เป็นข้อมูลที่นำมาอธิบายเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชนของหมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ) ในประเด็นการขยายตัวเพิ่มขึ้นของการค้าถุงพลาสติก นำมาซึ่งรายได้ที่งอกงามให้แก่ชาวบ้าน

อาชีพขายถุงพลาสติกเริ่มเข้ามาในหมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ) เมื่อปีพ.ศ. 2536 ชาวบ้านคนแรกที่นำอาชีพดังกล่าวเข้ามาคือ นายวิเชียร เป็นชาวบ้านที่มีพื้นเพอยู่ที่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ)

จากการสัมภาษณ์ลุงทัย[1] ลุงทัยได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า ช่วงประมาณปี 2520 เมื่อครั้งยังเป็นหนุ่มวิเชียรได้เดินทางออกจากหมู่บ้าน เพื่อไปทำงานหาเงินเช่นเดียวกับเด็กหนุ่มสาวทั่วไปในหมู่บ้าน และได้มีโอกาสเข้าทำงานเป็นลูกจ้างโรงงานพลาสติกที่วังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว ทำงานได้ประมาณสิบกว่าปี พอมีเงินเก็บสะสม วิเชียรได้กลับบ้านเกิดเพื่อประกอบอาชีพค้าถุงพลาสติก

[1] สัมภาษณ์ลุงทัย 8 เมษายน 2555 ผู้ค้าถุงพลาสติกในยุคบุกเบิกคนหนึ่ง ปัจจุบันไม่ได้ทำอาชีพนี้แล้ว เนื่องจากประสบภาวะขาดทุนช่วงปี 2540 “เศรษฐกิจฟองสบู่” และมีปัญหาเรื่องสุขภาพ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ในปี 2536 วิเชียรได้ซื้อรถยนต์และสั่งถุงพลาสติกจากโรงงาน ลักษณะการขายถุงพลาสติกเป็นแบบขายส่ง วิเชียรนำถุงพลาสติกขึ้นรถยนต์และเร่ขายตามร้านค้าต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นร้านค้าที่อยู่ในตัวอำเภอมากกว่าในหมู่บ้าน

พอขายถุงพลาสติกได้ปีกว่า การค้าถุงพลาสติกเริ่มเจริญรุ่งเรือง วิเชียรจึงชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ร่วมประกอบอาชีพเช่นเดียวกันกับตนเอง ซึ่งเริ่มแรกมีชาวบ้านที่สนใจและซื้อรถยนต์เพื่อประกอบอาชีพถุงพลาสติกประมาณ 20 คัน การขายถุงพลาสติก มีความเจริญรุ่งเรืองเพราะชนบทในภาคอีสาน และร้านค้าในระดับอำเภอมีการใช้ถุงพลาสติกมากขึ้น เพราะสะดวกสบายตอบสนองวิถีชีวิตภายใต้ระบบทุนนิยม ก่อนหน้านั้นผู้คนใช้ใบตอง ถุงกระดาษ ในการบรรจุสิ่งของ ส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์การใช้ถุงพลาสติกในชนบทอีสานมาจากผู้ค้าเร่ที่เข้ามาค้าขายในหมู่บ้าน

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2540 การค้าถุงพลาสติกมีการขยายตัวมากขึ้น มีชาวบ้านหันมาสนใจประกอบอาชีพขายถุงพลาสติกกันอย่างล้นหลาม สาเหตุที่ได้รับความนิยม อาจเนื่องจาก สามารถสร้างรายได้มากกว่า เร็วกว่า อาชีพทำนา และเป็นอิสระมากกว่าอาชีพลูกจ้างที่ต้องเดินทางไปทำมาหากินนอกหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านบางคนที่ทำอาชีพค้าถุงพลาสติกแล้วประสบความสำเร็จได้ชักชวนญาติพี่น้องทั้งคนที่อยู่ในหมู่บ้านและคนที่เดินทางไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้านให้กลับคืนสู่บ้านเกิด และมาประกอบอาชีพเช่นเดียวกัน ในปี 2540 วิเชียรจึงตัดสินใจก่อตั้งโรงงานผลิตถุงพลาสติกขึ้นในบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) โดยใช้ชื่อยี่ห้อสินค้าว่า “วิเชียรพลาสติก” ในช่วงเวลานี้ถือได้ว่าเศรษฐกิจในหมู่บ้านขาขึ้นมาก ถึงแม้ว่าชาวบ้านบางคนไม่มีเงินทุนพอที่จะซื้อรถยนต์และซื้อถุงพลาสติกมาขายเอง แต่พวกเขาเหล่านั้นก็มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำงานในโรงงานผลิตถุงพลาสติกที่ตั้งขึ้นในตัวหมู่บ้าน บางคนทำหน้าที่เป็นเด็กติดรถเดินทางไปขายถุงพลาสติกกับเจ้าของรถ ได้รับค่าจ้างจากเปอร์เซ็นต์ที่ขายได้ หรือคิดค่าจ้างเป็นรายวันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการตกลงกับเจ้าของรถ

การก่อตัวขึ้นของโรงงานผลิตถุงพลาสติกในหมู่บ้านเป็นการสร้างอาชีพใหม่และเอื้อผลประโยชน์ให้กับกลุ่มคนบางกลุ่ม เช่น อาชีพขายอาหารสำเร็จรูป เมื่อในอดีตแต่ละครอบครัวมักจะทำอาหารรับประทานเอง แม้แต่วัตถุดิบในการประกอบอาหารชาวบ้านก็มักจะไม่ได้ซื้อ ส่วนใหญ่ก็ไปหาตามป่าหรือปลูกกินเอง แต่ในยุคนี้ชาวบ้านบางส่วนต้องเดินทางไปขายถุงพลาสติกนอกหมู่บ้านเป็นประจำ จึงไม่มีเวลาว่างสำหรับการประกอบอาหารรับประทานเอง เป็นสาเหตุให้จำเป็นต้องซื้ออาหารสำเร็จรูปแทน

ดังนั้น อาชีพขายถุงพลาสติกถือได้ว่าเป็นอาชีพที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวบ้านบางกลุ่มเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่รับบทบาทแม่ค้าถุงพลาสติก ซึ่งการ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เดินทางไปขายถุงพลาสติกนอกหมู่บ้าน ทำให้พวกเธอเหล่านั้นมีเวลาทำหน้าที่ของความเป็นแม่และเมียได้น้อยกว่าในอดีต และพวกเธอยังเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมหารายได้มาจุนเจือเลี้ยงดูคนในครอบครัว

หลังจากวิเชียรก่อตั้งโรงงานผลิตถุงพลาสติกได้ประมาณสามปี วิเชียรต้องเผชิญกับปัญหาครอบครัวและปัญหาการบริหารการเงิน สาเหตุทำให้ต้องเลิกรากับภรรยา และภรรยาย้ายกิจการโรงงานผลิตถุงพลาสติกไปก่อตั้งใหม่ที่วังน้ำเย็น และไม่หวนกลับมาบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) อีกเลย

สาเหตุที่ทำให้ชีวิตของวิเชียรต้องล้มเหลว เนื่องจาก วิเชียรขายถุงพลาสติกเป็นเงินเชื่อในจำนวนที่มาก และการปล่อยสินเชื่อให้ลูกค้าไม่ได้มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน เพราะ ลูกค้าบางคนมีความสัมพันธ์เป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนสนิท ทำให้เรียกเก็บหนี้สินยากกว่าลูกค้ารายอื่น ที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบแนบชิด ความผิดพลาดดังกล่าว ทำให้การหมุนเวียนของเงินในกิจการหยุดชะงักลง เกิดปัญหาในการระดมทุนเพื่อนำมาใช้บริหารกิจการผลิตถุงพลาสติก เป็นเหตุให้ต้องกู้หนี้ยืมสินเพิ่มขึ้นเรื่อย จนภายหลังวิเชียรไม่สามารถพยุงกิจการผลิตถุงพลาสติกได้อีกต่อไป

นอกจากปัญหาเรื่องการบริหารเงิน วิเชียรยังมีปัญหาที่เกี่ยวกับชีวิตครอบครัว เพราะเขาเป็นคนเจ้าชู้ ทำให้มีปัญหาบ้านเล็กบ้านน้อย สร้างความไม่พอใจให้กับภรรยาเป็นอย่างมาก ในที่สุดภรรยาจึงขอหย่าและนำทรัพย์สินทั้งหมดที่เหลือจากหักหนี้สินคืนเจ้าหนี้ ไปบริหารงานเองที่บ้านเกิดอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว และในระหว่างการบริหารกิจการโรงงานผลิตถุงพลาสติกมีข่าวลือว่าวิเชียรได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพย์ติดด้วย จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภรรยาจำเป็นต้องเลิกรา ชีวิตการงาน และครอบครัวล้มเหลว ทำให้วิเชียรติดสินใจจบชีวิตของตนเองลง

แม้ว่าในตอนนี้ผู้บุกเบิกอาชีพขายถุงพลาสติกจะไม่มีชีวิตอยู่แล้ว แต่อาชีพดังกล่าวยังไม่ได้สลายหายไปจากชุมชนบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) ผู้ค้าถุงพลาสติกในรุ่นหลังๆ ยังคงดำเนินกิจการอย่างต่อเนื่อง มีชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพนี้มากขึ้น บางรายมีการปรับเปลี่ยนการค้าขายจากการขนส่งรถสี่ล้อเป็นรถหกล้อ จุดประสงค์เพื่อบรรทุกสินค้าได้ครั้งละมากๆ ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าถุงพลาสติกจะอยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 15-60 ปี ผู้ค้าตั้งแต่แรกเริ่มกิจการจะขายดีกว่าเด็กวัยรุ่นที่เพิ่งเริ่มทำการค้า แต่เด็กบางรายได้รับช่วงการโอนลูกค้าจากครอบครัว จึงไม่ต้องลำบากในการสร้างเครือข่ายทางการค้าใหม่ เพราะ ครอบครัวได้ปูทางไว้แล้ว โดยเด็กในช่วง 20 ปี ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กติดรถ ยังไม่มีเงินทุนเป็นเจ้าของกิจการ จึงต้องเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ทักษะทางการค้าเพื่ออนาคตอาจมีโอกาสเป็นเจ้าของกิจการ เด็กติดรถจะได้รับค่าจ้างเป็นรายวันหรือคิดเป็นเปอร์เซ็นจากที่ขายได้ขึ้นอยู่กับการตกลงกับเจ้าของรถ แต่เจ้าของรถค้าถุงพลาสติกส่วนใหญ่จะอยู่ใน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

วัยกลางคน และจากการลงพื้นที่ศึกษาพบว่า ผู้ค้าถุงพลาสติกส่วนใหญ่จะมีที่นามากกว่า 5 ไร่ และจะทำนาควบคู่กับการประกอบอาชีพค้าถุงพลาสติก

ปัจจุบันผู้ค้าเหล่านี้รับถุงพลาสติกมาจากยี่ปั๊วในหมู่บ้านมีสองรายใหญ่ คือพี่แอร์กับพี่เก่ง ยี่ปั๊วจะรับสินค้ามาจากโรงงานที่กรุงเทพฯ ขอนแก่น อุบลราชธานี ขึ้นอยู่กับยี่ห้อ ความบางหนา จำนวน ยี่ปั๊วนอกจากจะขายส่งให้ชาวบ้านในหมู่บ้านแล้ว ตัวยี่ปั๊วเองยังมีรถหกล้อขายส่งตามจังหวัดต่างๆ ของภาคอีสาน

นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีโรงงานผลิตเชือกฟางที่เพิ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2550 มีเครื่องจักรประมาณ 3 เครื่อง เริ่มแรกซื้อเครื่องจักรจากโรงงานที่กรุงเทพฯ ผู้ค้าถุงพลาสติกรายหนึ่งมีเพื่อนทำงานโรงงานผลิตเครื่องจักรเป่าเชือกฟางเป็นผู้แนะนำ และให้ความรู้เรื่องเครื่องจักร การก่อตั้งโรงงานผลิตเชือกฟางเป็นการร่วมหุ้นกันภายในเครือญาติ มีลูกจ้างประมาณเกือบสิบคน ซึ่งเป็นทั้งญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และชาวบ้านทั่วไป ผู้ค้าถุงพลาสติกส่วนใหญ่จะซื้อเชือกฟางมาจากโรงงานแห่งนี้

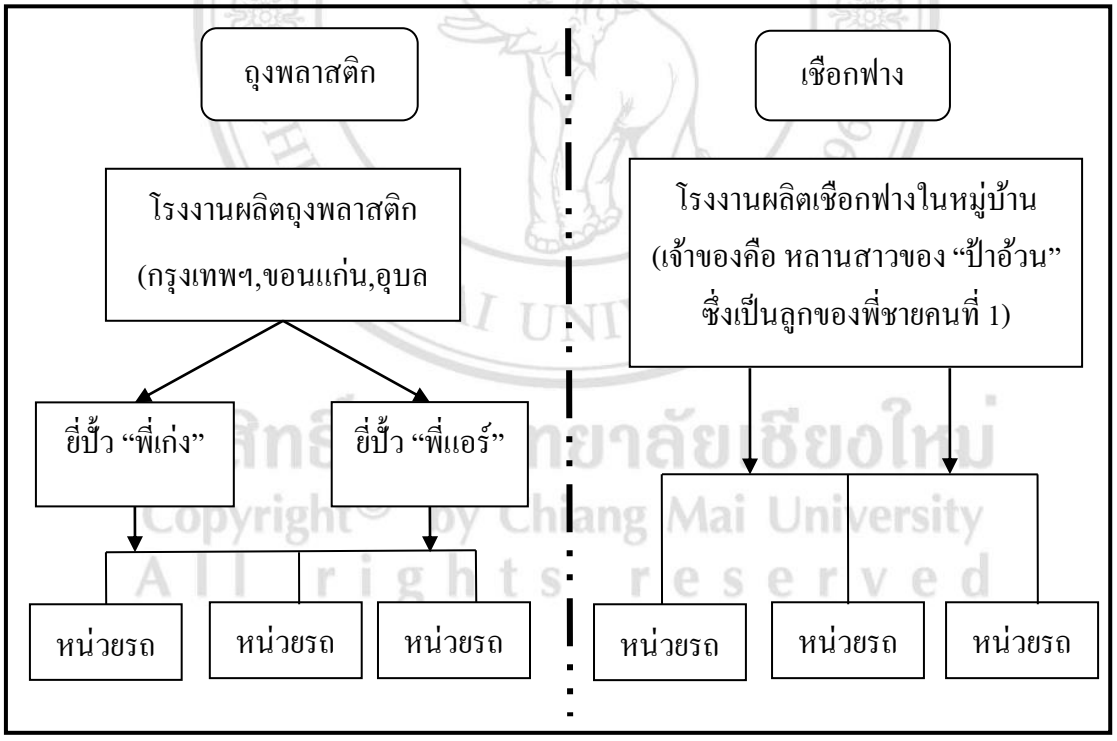

แผนภูมิที่ 2.4 แสดงเส้นทางการเดินทางของถุงพลาสติกและเชือกฟาง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.3.1 ความแตกต่างและหลากหลายทางสังคมและเศรษฐกิจในหมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ)

ผู้เขียนได้นำเสนอความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษาจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างจำนวน 114 ครัวเรือน (สมาชิกในครัวเรือน 511 คน) ของปี 2557 จากทั้งหมด 224 ครัวเรือน (ข้อมูลพื้นฐานกชช 2ค.ปี 2556) ในส่วนข้อมูลการประกอบอาชีพ พบว่า ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาอย่างเดียวทั้งสิ้น 35 ครัวเรือน ,ประกอบอาชีพรับจ้างอย่างเดียว 4 ครัวเรือน ,ประกอบอาชีพขายถุงพลาสติกอย่างเดียวมีเพียง 1 ครัวเรือน และประกอบอาชีพทั้งทำนาและขายถุงพลาสติกมี 50 ครัวเรือน ส่วนที่เหลือ 24 ครัวเรือน ทำอาชีพอื่นๆ ร่วมกับทำนา โดยอาชีพอื่นๆเช่น รับจ้าง ค้าขาย พนักงานของรัฐ เป็นต้น ซึ่งโดยสรุปแล้วครัวเรือนที่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการขายถุงพลาสติกประกอบด้วยหน่วยรถถุงพลาสติก เด็กติดรถ ยี่ปั๊ว มีทั้งสิ้น 51 ครัวเรือน

ตารางที่ 2.1 แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
ทำนาอย่างเดียว	35	30.7
รับจ้างอย่างเดียว	4	3.5
ค้าถุงพลาสติกอย่างเดียว	1	0.8
ทำนาและค้าถุงพลาสติก	50	43.9
ทำนาและอาชีพอื่นๆ*	24	21.1
รวม	114	100

* อาชีพอื่นๆ เช่น รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ พนักงานรัฐ เป็นต้น

ที่มา: สำรวจเดือนตุลาคม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เมื่อกล่าวถึงขนาดการถือครองที่นา พบว่าครัวเรือนที่ถือครองที่นาสูงสุดมีจำนวน 70 ไร่ ที่นาต่ำสุดจำนวน 2 ไร่ และครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินดินทำกินทั้งสิ้น 3 ครัวเรือน (2 ครัวเรือนประกอบอาชีพรับจ้าง ส่วนอีก 1 ครัวเรือนประกอบอาชีพขายถุงพลาสติก) และขนาดที่นาจากกลุ่มตัวอย่าง 114 ครัวเรือนมีทั้งสิ้น 2,140 ไร่ คำนวณขนาดการถือครองที่นาเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 18.77 ไร่ต่อครัวเรือน และขนาดการถือครองที่นาเฉลี่ยต่อคนเท่ากับ 3.89 ไร่ต่อคน

จากกรณีผู้ไม่มีที่ดินทั้ง 5 ครัวเรือน สาเหตุที่ไม่มีที่ดินทำกินประกอบด้วย **หนึ่ง**ไม่มีที่นาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่โดยมี 2 ครัวเรือนที่ไม่มีที่นาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ และออกไปทำงานรับจ้างแบกข้าวสารและแรงงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ แต่เมื่อลูกถึงวัยเข้าโรงเรียน จึงตัดสินใจกลับคืนถิ่นฐานบ้านเกิด

เนื่องจากค่าครองชีพถูกกว่ากรุงเทพฯ และประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน **สอง** รุ่นพ่อแม่มีที่ดินทำกินและได้รับมรดก แต่ขายหมด โดยมีทั้งสิ้น 3 ครัวเรือน เนื่องด้วยครอบครัวมีลูกมากจึงได้รับการแบ่งสรรที่ดินในจำนวนที่น้อย และหัวหน้าครัวเรือนนี้ออกไปทำงานขับแท็กซี่ ซึ่งมีรายได้มากกว่าครัวเรือนกลุ่มที่หนึ่ง บางรายเมื่อสะสมเงินได้จำนวนหนึ่งจากอาชีพขับแท็กซี่จึงตัดสินใจกลับบ้าน ขายที่ดินมรดกเพื่อนำเงินมาลงทุนค้าถุงพลาสติก แต่บางรายยังยึดอาชีพขับแท็กซี่ในกรุงเทพฯ

ดังนั้น จากกรณีผู้ไม่มีที่ดินทำกินทั้ง 5 ครัวเรือน ทำให้เข้าใจได้ว่าโอกาสในการสะสมทุนทางเศรษฐกิจของแต่ละคนมีระดับที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ก็ขึ้นกับประสบการณ์และทักษะด้วย นอกจากนี้ ครัวเรือนที่ไม่มีที่นาและประกอบอาชีพค้าถุงพลาสติก แสดงให้เห็นว่า ได้เปลี่ยนความหมายของที่นา ซึ่งเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษเพื่อให้รุ่นลูกหลานใช้ประกอบอาชีพ ให้กลายเป็นตัวเงิน เพื่อนำมาลงทุนประกอบอาชีพค้าถุงพลาสติก เพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่น่าลงทุนและสร้างผลกำไรมากกว่าการทำนา

จากการสำรวจ 114 ครัวเรือน พบว่า ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินคิดเป็นร้อยละ 4.4 ส่วนชาวบ้านที่มีที่ดินทำนาไม่เกิน 10 ไร่คิดเป็นร้อยละ 28.9 ในขณะที่ชาวบ้านที่มีที่ดินทำนามากกว่า 10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 66.7

ตารางที่ 2.2 จำนวนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการถือครองที่ดินเพื่อทำการเกษตร

การถือครองที่ดินเพื่อทำนา	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีที่ดินเพื่อทำนา	5	4
มีที่ดินเพื่อทำนาไม่เกิน 10 ไร่	33	28.9
มีที่ดินเพื่อทำนามากกว่า 10 ไร่	76	66.7
รวม	114	100

ที่มา: สำรวจเดือนตุลาคม

ในส่วนข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ ครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุดจำนวน 740,000 บาทต่อปี ประกอบด้วยรายได้จากอาชีพขายถุงพลาสติกมีทั้งสิ้น 720,000 บาท และอาชีพทำนามีทั้งสิ้น 20,000 บาท ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดอยู่ที่ 5,000 บาท ซึ่งรายได้มากจากการทำนา โดยครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดมีสมาชิกทั้งสิ้น 4 คน เป็นผู้ที่มีรายได้ 2 คน และไม่มีรายได้ 2 คน มีที่นา 4 ไร่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

นอกจากนี้ รายได้รวมทุกอาชีพใน 114 ครัวเรือน คือ 17,801,000 บาท รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนทั้งสิ้น 156,149.12 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และรายได้เฉลี่ยต่อคนคือ 32,365.45 บาทต่อคนต่อปี นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ทำการเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนที่ประกอบทั้งอาชีพขายถุงพลาสติกและทำนาพบว่า ครัวเรือนที่ประกอบทั้งอาชีพทำนาและขายถุงพลาสติกมีทั้งสิ้น 50 ครัวเรือน รายได้จากการอาชีพทำนาคือ 2,099,000 บาท รายได้จากอาชีพขายถุงพลาสติกคือ 9,596,000 บาท

ดังนั้นจากข้อมูลตัวเลขดังกล่าวรายได้จากการขายถุงพลาสติกมีจำนวนที่มากกว่าการทำนา ซึ่งตัวเลขทั้งสองอาชีพต่างกันอยู่ที่ประมาณ 7,497,000 บาท และเมื่อคำนวณรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนอาชีพทำนามีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 41,980 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ส่วนอาชีพขายถุงพลาสติกมีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 191,920 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งตัวเลขรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของทั้งสองอาชีพต่างกันอยู่ที่ตัวเลขเท่ากับ 149,940 บาท

ผู้เขียนได้จำแนกฐานะทางเศรษฐกิจตามความแตกต่างของรายได้ ของครัวเรือน 114 ครัวเรือน โดยแบ่งเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

(1) **“ยากจนมากที่สุด”** คือ ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินต้องเช่าที่ดินทำนา หรือชาวบ้านที่มีที่ดินประมาณ 10 ไร่ ซึ่งชาวบ้านในกลุ่มนี้จะประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักเพียงอย่างเดียว และสมาชิกในครัวเรือนไม่ได้อยู่ในวัยแรงงานจึงเป็นผู้ที่ไม่มีรายได้

(2) **“ยากจน”** คือ ชาวบ้านที่ทำนาเป็นหลัก และมีรายได้จากการรับจ้างเล็กน้อย (เกี่ยวข้าว, ใส่ปุ๋ย, ใส่ยาฆ่าศัตรูพืช, เย็บผ้า) ชาวบ้านในกลุ่มนี้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและเช่าที่ดินทำกินซึ่งมีที่ดินอยู่ระหว่าง 10-20 ไร่ ชาวบ้านในกลุ่มนี้บางรายให้สัมภาษณ์ว่าขาดทุนจากการทำนา

(3) **“พออยู่ได้”** คือ ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำนาควบคู่กับรับจ้างอื่นๆ หรือทำนาควบคู่กับการค้าถุงพลาสติก (หน่วยรถ, เด็กติดรถ) ซึ่งจะมีที่นาไม่เกิน 30 ไร่ และบางกรณียังให้สัมภาษณ์ว่าขาดทุนจากการทำนา ในกลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจระดับพออยู่ได้ยังประกอบไปด้วยชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ซึ่งมีที่นามากกว่า 50 ไร่ บางครัวเรือนมีรถไถขนาดใหญ่ใช้สำหรับทำนาตนเองและรับจ้าง

(4) **“ฐานะดี”** คือ กลุ่มชาวบ้านที่ขายถุงพลาสติกเป็นหลักและทำนาควบคู่ไปด้วย ส่วนใหญ่จะมีที่นาประมาณ 10 ไร่ขึ้นไป ซึ่งชาวบ้านในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าถุงพลาสติกมากกว่า 3 ปี ชาวบ้านที่เป็นหน่วยรถหรือเด็ดติดรถที่ประกอบอาชีพที่มีโอกาสสะสมประสบการณ์นานกว่าจะมีสัดส่วนรายได้ที่มากกว่า ชาวบ้านที่เพิ่งเข้าสู่วงการค้าถุงพลาสติกใหม่ๆ และผู้ค้าถุงพลาสติกบางครัวเรือนจะมีรถยนต์สำหรับค้าถุงพลาสติกมากกว่า 1 คัน และบางครัวเรือนมีรถหก

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ล้อใช้ในการบรรทุกถุงพลาสติก นอกจากนี้ ชาวบ้านในกลุ่ม “ฐานะดี” ยังประกอบไปด้วยชาวบ้านที่ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่รัฐฯ,ค้าขาย (อาหารสด,อาหารสำเร็จรูป) ควบคู่กับการทำนา

(5) **“ฐานะดีมาก”** คือ ชาวบ้านที่ค้าขายถุงพลาสติกในฐานะยี่ปั๊วและฐานะหน่วยรถโดยใช้รถหกล้อตระเวนทั่วจังหวัดทางภาคอีสาน ทั้งยังเปิดร้านขายของชำขนาดใหญ่ในหมู่บ้าน จากข้อมูลการสำรวจชาวบ้านในกลุ่มฐานะดีมากยังมีที่นามากกว่า 30 ไร่ ซึ่งจะทำนาควบคู่กับการค้าถุงพลาสติก และมีชาวบ้านบางรายประกอบการค้าขายวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร ทั้งยังเปิดร้านขายของชำร่วมด้วย

ตารางที่ 2.3 จำนวนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อปี (บาท)

กลุ่มครัวเรือน	รายได้ (บาท/ต่อปี)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
1. ยากจนมาก	ไม่เกิน 10,000	6	5.3
2. ยากจน	10,001-50,000	30	26.3
3. พออยู่ได้	50,001-100,000	22	19.3
4. ฐานะดี	100,001-500,000	50	43.8
5. ฐานะดีมาก	มากกว่า 500,000	6	5.3
รวม		114	100

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างครัวเรือน 114 ครัวเรือน เดือนตุลาคม

จากข้อมูลข้างต้นทั้งการจำแนกตามการถือครองที่ดิน อาชีพ และรายได้ พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่นามากกว่า 10 ไร่ และยังเลือกที่จะประกอบอาชีพค้าถุงพลาสติกควบคู่กับการทำนา เนื่องจากรายได้จากการทำนาอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับทำให้ครอบครัวอยู่ได้อย่างมั่นคง จึงต้องเลือกอาชีพอื่นที่หลากหลายเพื่อลดและกระจายความเสี่ยง ซึ่งอาชีพค้าขายถุงพลาสติกเป็นอาชีพหนึ่งที่นิยมทำกันอย่างแพร่หลายในหมู่บ้าน

พัฒนาการความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจหมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ) เริ่มตั้งแต่ “การเกิดสภาวะล้มละลายในภาคเกษตร” สู่การกลายเป็นแรงงานรับจ้าง ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเดินทางกระเสือกกระสนขายแรงงานในเมือง จนกระทั่งค่อยๆ สะสมเงินทุนและประสบการณ์เปลี่ยนตนเองจากการทำงานรับจ้างสู่การค้าขาย ซึ่งปรากฏการณ์นี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจจากการใช้ “ที่ดิน”มาสู่ระบบเศรษฐกิจที่วางอยู่บนพื้นฐานของการใช้” “ทุน” มากขึ้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) ได้สร้างหลักประกันความเสี่ยงจากอาชีพเกษตรกรรม ด้วยการทำงานรับจ้าง และการมีอาชีพที่หลากหลายเพื่อลดและกระจายความเสี่ยง จนกระทั่งถึงช่วงเวลาหนึ่ง ชาวบ้านสามารถก้าวข้ามความเสี่ยงที่ตนมีไปได้ ก้าวเข้าสู่ขั้นของการลงทุน ต่อสู้ดิ้นรน อดทนทำงานหนักเอาเบาสู้เพื่อให้ตนเองและครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ทว่า ไม่ใช่เพียงเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเท่านั้นที่เป็นปัจจัยในการก้าวสู่อาชีพค้าขาย แต่เงื่อนไขหนึ่งที่มิอาจละเลยคือ ชาวบ้านได้สร้าง“จินตนาการของความทันสมัย” ซึ่งปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ทันสมัย ชาวบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) จึงได้ดึงตนเองเข้าสู่วิถีชีวิตแบบทันสมัย ดังกรณีตัวอย่างของแรงงานรับจ้างที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เมื่อเห็นผู้อื่นที่ไปทำงานก่อนหน้ามีเงินมีทองใช้ มีรถยนต์ขับ มีบ้านหลังใหญ่หลังโต แต่งตัวทันสมัย จึงเป็นแรงจูงใจให้เขาและเธอเหล่านั้นต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งความคาดหวังต่อความทันสมัย

เมื่อชาวบ้านได้ก้าวข้ามการกลายเป็นแรงงานรับจ้างสู่ธุรกิจการค้า ความคาดหวังต่อความทันสมัยมิได้หมดไป แต่ชาวบ้านต่างตะเกียกตะกายเพื่อสัมผัสกับชีวิตที่ทันสมัย แต่ทุกคนใช่จะได้สัมผัสอย่างอิ่มเอม และเท่าเทียม ข้อมูลจากตารางที่ 2.1 ถึง 2.3 พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าจึงมีโอกาสเข้าใกล้วิถีชีวิตแบบทันสมัยมากกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับยากจน แต่มีชาวบ้านบางรายที่ไม่มีเงินทุนเพียงพอสำหรับการลงทุนค้าถุงพลาสติก จึงเริ่มต้นเขยิบฐานะจากการเป็นเด็กติดรถ ซึ่งต้องใช้เวลา ความอดทน สะสมเงินทุนและประสบการณ์ เพื่อก้าวเข้าสู่การเป็นผู้ค้าถุงพลาสติกเต็มตัว และการได้มีโอกาสสัมผัสกับชีวิตแบบทันสมัยอย่างที่คาดหวัง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ตารางที่ 2.4 แสดงรายได้และต้นทุนการผลิตข้าวปี 2556 (รอบระยะเวลา 1 ปี) กรณีศึกษาลุงชาติ ปลูกข้าวอย่างเดียว และป้าอ้วนขายถุงพลาสติกกับปลูกข้าว

กรณีศึกษา	เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)			*ผลผลิต (กก.)				**รายได้จากการขายข้าวเปลือก (บาท: กก.)		ต้นทุนการผลิต (บาท)										รายได้หลังหักต้นทุนการผลิต
				เจ้าหอมมะลิ		เหนียว กข.6		ข้าวสด (15.80 บาท: กก.)	ข้าวตาก (20 บาท: กก.)	ค่าจ้าง						ค่าวัตถุดิบ			รวม	
	เจ้าหอมมะลิ	เหนียว กข.6	รวม	ไร่ไถ	ไร่ขาย	ไร่ไถ	ไร่ขาย			รถไถ 2 ครั้ง	ฉีดยาคลุมหญ้า	รถเกี่ยวข้าวเจ้าหอมมะลิ	ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับจ้างคนเกี่ยวข้าวเหนียว กข.6			พันธุ์ข้าวปลูก	ปุ๋ย	ยาคลุมหญ้า		
													ค่าแรง	ค่านวดข้าว	อาหารเลี้ยงคนเกี่ยวข้าว					
ลุงชาติ	32	8	40	900	12,100	3,000	-	191,180	-	17,600	2,500	22,000	6,000	700	1,500	28,000	16,000	5,200	99,500	91,680
ป้าอ้วน	8	-	8	840	2,160	-	-	-	43,200	4,000	750	4,800	-	-	-	4,00	5,000	3,000	21,550	21,650

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามปี 2557

*ผลผลิตเฉลี่ยของทั้งจังหวัดยโสธร ข้าวเจ้า 367 กก.ต่อไร่ ส่วนข้าวเหนียว 358 กก.ต่อไร่ (ข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร) และจากกรณีศึกษาข้างต้น มีผลผลิตเฉลี่ย ข้าวเจ้า 400 กก.ต่อไร่ ส่วนข้าวเหนียว 375 กก.ต่อไร่

**ราคาขายในปี 2556 เป็นราคาที่ได้รับจากโครงการนโยบายรับจำนำข้าว

*** หากคิดเฉลี่ยรายได้ต่อไร่ ลุงชาติจะมีรายได้เป็นเงินเท่ากับ 2,865 บาทต่อไร่ ส่วนป้าอ้วนจะมีรายได้เป็นเงินเท่ากับ 2,706.25 บาทต่อไร่ ซึ่งทั้งสองมีรายได้ต่อไร่ไม่ต่างกันมากนัก

All rights reserved

จากตารางที่ 2.4 เป็นตารางที่แสดงให้เห็นถึง ผลผลิต ต้นทุนการผลิต และรายได้ของผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาในปี 2556 โดยมีกรณีศึกษาเปรียบเทียบกันสองรายคือ ลุงชาติ และป้าอ้วน ซึ่งกรณีศึกษาที่ 1 ลุงชาติเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 และมีอาชีพทำนา ลุงชาติมีพื้นที่การทำนาทั้งหมด 40 ไร่ แบ่ง 2 ส่วน ส่วนแรก 32 ไร่ไว้สำหรับปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิ ส่วนที่สอง 8 ไร่ ปลูกข้าวเหนียวเพื่อกินสองครัวเรือนคือ ครัวเรือนของตนเองและครัวเรือนของน้องชาย ซึ่งรวมสมาชิกทั้งสองครัวเรือนทั้งสิ้น 10 คน ซึ่งผลผลิตข้าวเหนียวที่ได้สำหรับไว้กินอยู่ในจำนวน 3,000 กิโลกรัม ส่วนข้าวเจ้าหอมมะลิปลูกในเนื้อที่ทั้งหมด 32 ไร่ ได้ผลผลิตทั้งหมดในปริมาณ 13,000 กิโลกรัมไว้สำหรับเพื่อกินของครอบครัวตนเอง 900 กิโลกรัม เพื่อขาย 12,100 กิโลกรัม

ลุงชาติกล่าวว่า ในปี 2556 ข้าวสดได้ราคา 15.80 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนราคาข้าวที่ตากแล้วจะได้ราคาประมาณ 19-20 บาท ขึ้นอยู่กับคุณภาพของข้าว และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อ (เจ้าของโรงสี) และผู้ขาย (ชาวบ้าน) ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน รายได้จากการขายข้าวเปลือกสดของปี 2556 ลุงชาติจึงมีรายได้ที่ยังไม่หักต้นทุนการผลิตทั้งสิ้น 191,180 บาท (12,100 กก.*15.80 บาท)

ต่อไปผู้เขียนจะคำนวณว่าเมื่อหักต้นทุนการผลิตแล้วเกษตรกรรายนี้จะมีรายได้สุทธิของการทำนาเหลือจำนวนเท่าไหร่ ต้นทุนการผลิตจากตารางที่ 2.4 รวมทั้งสิ้น 99,500 บาท จำนวนเงินที่ต้องจ่ายค่าต้นทุนการผลิตเกินครึ่งหนึ่งของรายได้ทั้งหมด ดังนั้นรายได้สุทธิคือ 91,680 บาท (191,180-99,500 บาท) เงินที่เหลือจึงเป็นเงินที่ไว้ใช้จ่ายสำหรับ 1 ปี และลงทุนเพื่อการปลูกข้าวในปีต่อไป ซึ่งลุงชาติมีสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด 5 คน หากลุงชาติประกอบอาชีพปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวจะมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีอยู่ในตัวเลขประมาณ 18,336 บาท เท่านั้น

กรณีศึกษาที่สองคือ ป้าอ้วนประกอบอาชีพค้าถุงพลาสติกควบคู่กับทำนา มีเนื้อที่ในการปลูกข้าวทั้งสิ้น 8 ไร่ ปลูกแต่ข้าวเจ้าหอมมะลิเพื่อขาย ไม่ได้ปลูกข้าวเหนียว กข.6 ผลผลิตข้าวทั้งหมด 3,000 กิโลกรัม ไว้สำหรับกิน 840 กิโลกรัม ไว้เพื่อขาย 2,160 กิโลกรัม ป้าอ้วนให้หลานทำนาในที่ดินของตนเองตั้งแต่ปี 2540 ป้าอ้วนเพิ่งกลับมาทำนาเองเมื่อประมาณปี 2554 ป้าอ้วนได้ข้าวจากค่าเช่าประมาณ 10 กระสอบ (กระสอบละ 30 กิโลกรัม) เป็นข้าวเจ้า 7 กระสอบ และข้าวเหนียว 3 กระสอบ รวมประมาณ 300 กิโลกรัม มีไว้สำหรับกินเท่านั้น ไม่ได้เพื่อขาย ซึ่งการจ่ายค่าเช่าเป็นข้าวไม่ได้ใช้หลักเกณฑ์ 2ต่อ1 9 ตามหลักทั่วไปที่ชาวบ้านใช้กัน(ผู้เช่าได้สอง เจ้าของที่ได้หนึ่ง)

> **ป้าอ้วน**กล่าวว่า *"บ่ได้เอาค่าเช่ากับหลานอิหยังหลายดอก เอาให้เขาเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน แล้วแต่เค้าสิให่ แต่บ่เคยเกินสิบสอบดอก แต่สองสามปีหลังมาเฮ็ดเอง เพราะราคาข้าวดี แต่ก็บ่ได้หยังหลายดอกนาน้อย ค่าปุ๋ย ค่ายากะแพง แต่กะดีกว่าให้เขาเฮ็ด"* (ไม่ได้เก็บค่าเช่าจากหลานเยอะ ให้เค้าทำอยู่ทำกิน แล้วแต่เค้า

จะให้แต่ไม่เกินสิบกระสอบ แต่สองสามปีหลังมาทำนาเอง เพราะราคาข้าวดี แต่ก็ไม่ได้เงินเยอะเท่าไหร่เพราะนาน้อย ราคาปุ๋ย ราคายากำจัดวัชพืช ศัตรูพืชก็แพง แต่ก็ดีกว่าให้คนอื่นทำ)

หากคำนวณเปรียบเทียบระหว่างผลผลิตที่ได้จากการทำนาเองและให้หลานเช่าคิดคำนวณได้ดังนี้ จากตาราง 2.1 เนื้อที่เพาะปลูก 8 ไร่ ได้ผลผลิตทั้งหมด 3,000 กิโลกรัม หากใช้หลักเกณฑ์เช่าสองต่อหนึ่ง ผู้เช่าจะได้ 2,000 กิโลกรัม เจ้าของที่นาจะได้ 1,000 กิโลกรัม แต่ป้าอ้วนได้เพียง 300 กิโลกรัม ซึ่งมีจำนวนที่ต่างกันถึง 700 กิโลกรัม จำนวนนี้เป็นส่วนที่ป้าอ้วนต้องได้หากให้ผู้อื่นเช่าที่นา ไม่ใช่ลูกหลานของตนเอง แต่ในปี 2556 ได้นำทีนากลับมาทำเอง เนื่องจากนโยบายโครงการรับจำนำข้าว ทำให้ราคาข้าวสูงขึ้นจึงเป็นแรงจูงใจในการปลูกข้าว

ป้าอ้วนจะขายในลักษณะของข้าวตากราคา 20 บาทต่อกิโลกรัม รวมได้รายได้ทั้งหมดที่ยังไม่หักต้นทุนการผลิตคือ 43,200 บาท แต่เมื่อต้องหักต้นทุนการผลิตจำนวนรวมคือ 21,550 บาท จากตารางที่ 2.5 จะได้รายได้หักต้นทุนการผลิตเหลือเพียง 21,650 บาท หากครัวเรือนนี้ประกอบอาชีพปลูกข้าวเพียงอาชีพเดียวจะคิดรายได้เฉลี่ยต่อคนจากสมาชิกครัวเรือนทั้งหมด 4 คน เฉลี่ยคนละ 5,412.5 บาทต่อคนของรอบระยะเวลา 1 ปี แต่ป้าอ้วนไม่ได้ประกอบอาชีพทำนาอย่างเดียว อีกอาชีพของป้าอ้วนคือ การประกอบอาชีพผู้ประกอบการรายย่อยค้าถุงพลาสติกเดินทางเกือบทั่วทุกจังหวัดในภาคอีสาน

ในส่วนของรายได้จากการทำการค้าถุงพลาสติกจะอธิบายในตารางที่ 2.5 เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นภาพความแตกต่างรายได้และต้นทุนการผลิตของอาชีพทั้งสองอาชีพได้อย่างชัดเจน การที่ป้าอ้วนทำนาด้วยตนเองปลูกเพียงข้าวเจ้าหอมมะลิเพื่อขายเท่านั้น ป้าอ้วนจึงต้องซื้อข้าวเหนียวไว้เพื่อบริโภคและเพื่อนำไปทำบุญที่วัด ซึ่งจากการสอบถามป้าอ้วนซื้อข้าวเหนียวในหนึ่งปีจะหมดเงินประมาณ 2,000 บาท ข้าวเหนียว (ข้าวสาร) ราคากิโลกรัมละ 26 บาท จะซื้อจากโรงสีที่เป็นลูกค้าถุงพลาสติกของป้าอ้วน สาเหตุที่ค่าใช้จ่ายข้าวเหนียวของครัวเรือนนี้มีจำนวนไม่มาก เนื่องจากสามีเป็นคนจังหวัดศรีสะเกษจะรับประทานข้าวเจ้าเป็นหลัก ส่วนลูกๆได้รับและเรียนรู้วัฒนธรรมการบริโภคข้าวเจ้ามาจากผู้เป็นพ่อ และลูกๆยังเกิดและเติบโตจากบริบทพื้นที่ภาคตะวันออกซึ่งรับประทานข้าวเจ้าเป็นหลักเช่นกัน

นอกจากนี้จากการได้สัมภาษณ์โดยสุ่มกลุ่มตัวอย่างของบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) ทั้งหมู่ 3 และหมู่ 6 จำนวน 114 ครัวเรือน จากทั้งสิ้น 224 ครัวเรือน (ข้อมูลจากกชช.2 ค ปี 2556) พบว่านโยบายของรัฐบาลในแต่ละยุคแต่ละสมัยได้ส่งผลต่อความผันผวนราคาข้าวของเกษตรกรเป็นอย่างมาก บางปีราคาข้าวสูง บางปีราคาข้าวต่ำ จากการสัมภาษณ์ลุงชาติกล่าวว่า ราคาข้าวปีรัฐบาลทหาร. ราคาข้าวต่ำกว่ารัฐบาลชุดก่อน ราคาข้าวสดตกลงมาเหลือ 11.50 บาท จาก 15.80 บาท ต่อกิโลกรัม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ราคาข้าวตกลงมาประมาณ 4.3 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนข้าวตากราคาลดลงเหลือ 14 บาท จาก 19-20 บาทต่อกิโลกรัม ราคาข้าวตกลงมาประมาณ 5-6 บาทต่อกิโลกรัม

จากตารางที่ 2.5 แสดงการเดินทางไปขายถุงพลาสติก 1 เที่ยว เที่ยวละประมาณ 5วัน เดือนหนึ่งจะเดินทางไปขายถุงพลาสติกประมาณ 3 เที่ยว (15 วัน) จากการสัมภาษณ์ต้นทุนสินค้าใน 1 เที่ยวอยู่ที่ประมาณ 150,000 บาท แต่ละเที่ยวจะไม่ได้ขายสินค้าออกไปจนหมดรถแต่จะมีสินค้าคงเหลืออยู่ประมาณ 50,000 บาท ในต้นทุนสินค้าจะรวมทั้งถุงพลาสติกและเชือกฟาง เป็นเงินสด 100,000 บาท ที่เหลือ 50,000 บาท เป็นเงินเชื่อ รายได้ต่อเที่ยวที่ยังไม่หักต้นทุนสินค้าและค่าใช้จ่ายแต่ละวันคือ 118,000 บาท หากหักต้นทุนสินค้าและค่าใช้จ่ายแต่ละวันก็จะได้รายได้สุทธิอยู่ที่ประมาณ 12,000 บาทต่อหนึ่งเที่ยวในการออกเดินทางไปขายถุงพลาสติกตามตัวเลขที่แสดงไว้ในตารางที่ 2.2

หากคำนวณรายได้สุทธิของการออกไปขายถุงพลาสติกในรอบ 1 เดือนจะได้รายได้สุทธิอยู่ที่ประมาณ 36,000 บาท หักค่างวดรถคันที่สอง (ซื้อรถคันใหม่ เนื่องจากสามารถบรรทุกสินค้าได้มากกว่ารถคันเดิม) 8,000 บาท ก็จะเหลือรายได้ต่อเดือน 28,000 บาท หากคำนวณในรอบระยะเวลา 1 ปี ก็จะมีรายได้ต่อปีอยู่ที่ตัวเลขประมาณ 336,000 บาท แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นรายได้การค้าขายไม่ได้คงเส้นคงวาเสมอไป แต่จะมีความผันผวนบ้าง จากการสัมภาษณ์บางเที่ยวได้กำไรสุทธิอยู่ที่ประมาณ 15,000-18,000 บาท บางเที่ยวขายไม่ดี กำไรต่อเที่ยวอยู่ที่ประมาณเพียง 5,000 บาทเท่านั้น

ตารางที่ 2.5 แสดงรายได้ ต้นทุนสินค้า และค่าใช้จ่ายของผู้ประกอบการรายย่อยค้าถุงพลาสติกหนึ่งครัวเรือนต่อ 1 เที่ยว (กรณีศึกษาป้าอ้วน)

ต้นทุนสินค้า (บาท)					รายได้ (บาท)	ค่าใช้จ่ายแต่ละวัน (5 วัน: บาท)				สินค้าคงเหลือ (บาท)	รายได้หลังหักต้นทุนสินค้าและค่าใช้จ่าย (บาท)
ถุงพลาสติก		เชือกฟาง		รวม		ค่าน้ำมัน (800 บ.)	ค่าที่พัก (300 บ.)	ค่าอาหาร (250 บ.* 2 คน)	รวม		
สด	เชื่อ	สด	เชื่อ								
70,000	30,000	30,000	20,000	150,000	118,000	4,000	1,500	2,500	6,000	50,000	12,000

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เมื่อเปรียบเทียบเฉพาะรายได้จากการทำนาระหว่างลุงชาติที่มีที่นา 40 ไร่ และป้าอ้วนซึ่งมีที่นา 8 ไร่ จะพบว่า ลุงชาติมีรายได้จากการขายข้าว 91,680 บาท ในขณะที่ป้าอ้วนมีรายได้จากการขายข้าว 21,650 บาท (ดูจากตารางที่ 2.4) จะเห็นได้ว่าเมื่อมีที่นาเพียง 8 ไร่ รายได้ไม่เพียงพอสำหรับบริโภค ทำให้ป้าอ้วนต้องประกอบอาชีพขายถุงพลาสติก ถ้าหากทำการเทียบรายได้สุทธิระหว่างอาชีพทำนาและอาชีพขายถุงพลาสติก รายได้จากการขายถุงพลาสติกของป้าอ้วนจะสูงกว่าลุงชาติตัวเลขอยู่ที่ 336,000 บาท กับ 91,680 บาท

จากข้อมูลตัวเลขที่ปรากฏข้างต้นสิ่งนี้จึงทำให้ชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพขายถุงพลาสติก เนื่องจากมีรายได้ดีกว่ามาก จากการสำรวจพบว่าในหมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ) มีผู้ประกอบอาชีพการขายถุงพลาสติกอยู่ที่ประมาณ 51 ครัวเรือน จากการสำรวจทั้งสิ้น 114 ครัวเรือน และครัวเรือนที่ขายถุงพลาสติกทำนาควบคู่ด้วยทั้งสิ้น 50 ครัวเรือนมีเพียงครัวเรือนเดียวเท่านั้นขายถุงพลาสติกแต่ไม่ทำนา แต่จากการสำรวจบางครัวเรือนบอกว่าขาดทุนจากอาชีพทำนา ยกตัวอย่าง 2 ครัวเรือนที่ผู้เขียนได้ทำการสัมภาษณ์

> **ป้าการ** อายุ 48 ปี เกิด 2510 (ทำนา 5 ไร่ ลูกชายและสามีทำอาชีพขายถุงพลาสติกขายกันคนละคัน) เล่าว่า *"เฮ็ดนาก็บ่ค่อยได้เงิน ที่เฮามันน้อยที่ก็บ่งาม ข้าวก็ได้น้อย บางปีแฮงแล้ง บางปีน้ำท่วม บางปีราคาข้าวต่ำมันเป็นจั่งสิก็บ่ได้หยังดอก ได้แต่ข้าวไว้กิน ได้เงินมาใช้ก็จากการค้าถุง"* (ทำนาไม่ค่อยได้กำไร ที่นาน้อย ดินไม่มีคุณภาพ ทำให้ผลผลิตที่ได้มาน้อย บางปีแห้งแล้ง บางปีน้ำท่วม บางปีข้าวราคาต่ำ ถ้าได้รับผลกระทบแบบนี้ก็คงไม่ได้อะไรจากการทำนา มีเพียงข้าวไว้กิน ได้เงินมาใช้จากการค้าถุงพลาสติก)
>
> **ป้าน้อย** อายุ 50 ปี เกิด 2508 (สามีทำอาชีพรับจ้าง ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง รายได้ส่วนใหญ่ได้มาจากการส่งเงินกลับบ้านของลูกสาวที่ไปทำงานต่างจังหวัด) *เล่าว่า "บ่ใด่มีนาเป็นของเจ้าของ เซ่าเฮ็ดกิน บ่ใด่หยังดอก ค่าปุ๋ย ค่ายาก็แพง เฮ็ดพอมีข้าวไว้กินซื่อๆ"* (ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองต้องเช่านาเพื่อทำกิน รายได้ที่ได้มาก็ได้ไม่มาก เพราะค่าปุ๋ย ค่ายา กำจัดวัชพืช ศัตรูพืชแพง ทำนาเพื่อจะได้มีข้าวกินเท่านั้น)

นอกจากกรณีศึกษาที่ขาดทุนจากการประกอบอาชีพทำนา ยังมีบางกรณีศึกษาที่มีรายได้สุทธิต่อปีจากการทำนาเกินกว่า 100,000 บาท ยกตัวอย่าง 2 ครัวเรือนที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์

> **แม่ใหญ่จันทร์** อายุ 75 ปี *(เนื้อที่ในการเพาะปลูกข้าวของตนเองทั้งสิ้น 60 ไร่) กล่าวว่า "เฮ็ดนามันกะพอได้กินได้เซาอยู่ เสาบ่มีอาชีพอื่น เฮ็ดอย่าง*

อื่นก็บ่เป็นเฮ็ดเป็นแต่นามาตั้งแต่พ่อแต่แม่ ปู่ย่าตายาย เฮ็ดมาตั้งแต่น้อย ฮอดเฒ่า ปีที่แล้วก็ได้มา 160,000 หักหมดคูแนวแล้ว" (ทำนาก็พอได้อยู่ได้กิน เราไม่ได้มีอาชีพอื่น ทำอย่างอื่นก็ไม่เป็น ทำนามาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษทำตั้งแต่ตัวเองยังเป็นเด็กจนกระทั่งแก่ ปีที่แล้วก็มีรายได้หลังหักต้นทุนการผลิตแล้วเหลือประมาณ 160,000 บาท)

พ่อใหญ่สี อายุ 70 ปี *(เนื้อที่ในการเพาะปลูกข้าวของตนเองทั้งสิ้น 60ไร่ และ**มีรถไถใหญ่**เป็นของตนเอง) "เฮ็ดนาก็พอได้อยู่ ที่แต่พ่อแต่แม่เฮาหลาย บ่เฮ็ดกะสิให้ปล่อยถิ่มสื่อๆซำเบาะ พ่อใหญ่มีรถไถใหญ่ก็ดีแหน่ เฮ็ดนาเจ้าของนำ รับจ้างได้นำคิดกะเขาไร่ละ 550 บาท ปีที่แล้วกะได้เงินขายข้าว 200,000 บาท หักหมดแล้ว รถไถก็บ่ต้องจ้างเงินก็เลยเหลือหลายสองแสนบ่ได้รวมเงินรับจ้างไถนาเด่ะ"* (รายได้จากการทำนาก็พอได้บ้างอยู่ ที่นาเยอะจะปล่อยทิ้งก็ไม่ได้ พอมีรถไถใหญ่ก็ช่วยทุ่นแรงหน่อยได้ทั้งทำนาของตนเอง และรับจ้างทำให้กับคนอื่นคิดไร่ละ 550 บาท ปีที่แล้วได้เงินจากการขายข้าวประมาณ 200,000 บาท เนื่องจากไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายจ้างรถไถเงินจึงเหลือมาก เงินสองแสนไม่ได้รวมค่ารับจ้างไถนา)

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้น สามารถทำความเข้าใจได้ว่าผู้ประกอบอาชีพทำนาที่จะมีรายได้สุทธิจากการขายข้าวได้ในจำนวนที่มากผู้นั้นต้องมีที่ดินในการเพาะปลูกที่มากด้วย และมีเครื่องทุ่นแรงเพื่อใช้แบ่งเบาค่าใช้จ่ายในการผลิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้ใช่ว่าทุกคนจะสามารถเข้าถึงได้ ชาวบ้านมีที่ดินมากส่วนใหญ่ได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่วนเครื่องทุ่นแรงไม่ว่าจะเป็นรถไถใหญ่ รถเกี่ยวข้าว หากไม่มีเงินก็ไม่สามารถที่จะจับจองเป็นเจ้าของได้ ดังนั้น จึงเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำเรื่องรายได้เกิดขึ้น ชาวบ้านมีพื้นที่ทำนาน้อยจึงต้องประสบปัญหาต้นทุนการผลิตที่มาก ส่งผลให้รายได้สุทธิน้อยลงตามกัน อาชีพทำนาแม้ว่าจะทำมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษแต่ก็ไม่ได้ทำให้ "ชาวนารายใดที่รวยเพราะการทำนาเลย" คำกล่าวนี้ได้มาจากการได้สัมภาษณ์พี่แอร์ อายุ 40 ปี (ยี่ปั๊วถุงพลาสติกรายใหญ่ในหมู่บ้าน มีที่นา 40ไร่) *"เฮ็ดนาก็มีแต่ขาดทุน ยามแล้งกะแล้ง คลองก็บ่มี ราคาข้าวก็ถูก ดีแหน่แต่ปีที่แล้ว หมู่บ้านนี้อยู่ได้กับการขายถุงบ่แม่นเฮ็ดนา"* (ทำนาก็มีแต่ขาดทุน ระบบชลประทานก็ไม่มี ราคาข้าวก็ตกต่ำ แต่เมื่อปีที่แล้วราคาดีหน่อย หมู่บ้านนี้อยู่ได้เพราะขายถุงพลาสติก ไม่ได้จากทำนา)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.4 บทสรุป

ในส่วนแรกของบทที่ 2 ผู้เขียนได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงบริบทโดยรวมของภาคอีสานจากการเกษตรเพื่อยังชีพ ซึ่งในยุคนี้คนอีสานมีการซื้อขายในรูปแบบ “ตัวเงิน” น้อยมาก โดยส่วนใหญ่จะเป็นการแลกเปลี่ยนทั้งในและนอกชุมชนมากกว่า นอกจากนี้ นโยบายของรัฐบาลยังเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบทอีสาน ดังเช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงภาคอีสานมากมายหลายด้าน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวอีสานเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น การพัฒนาด้านการคมนาคม ทำให้การเดินทางสะดวกมากขึ้น ผลผลิตในภาคการเกษตรถูกส่งมาขายนอกหมู่บ้านและต่างประเทศมากขึ้น ตามนโยบายการส่งออกของรัฐบาล ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวอีสานเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ รุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ปอ อ้อย แต่ภายหลังการผลิตพืชเศรษฐกิจดังกล่าวไม่ได้รับความนิยม เนื่องจาก ราคาผลผลิตตกต่ำ น้ำไม่เพียงพอ ชาวอีสานบางส่วนจึงได้ผันตนเองเข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในและต่างประเทศ

ส่วนที่สองผู้เขียนได้วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงในระดับหมู่บ้านอีสาน โดยศึกษาผ่านความเปลี่ยนแปลงของบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) เริ่มตั้งแต่ยุคการก่อตั้งถิ่นฐานบุกเบิกที่นา แต่เมื่อจำนวนชาวบ้านในหมู่เพิ่มขึ้นทำให้มีการแบ่งสรรปันส่วนที่ดินทำกินมรดก ในแต่ละครัวเรือนน้อยลง ที่ดินที่เป็นป่าก็ไม่มีให้บุกเบิกอีกต่อไปแล้ว ชาวบ้านทั้งหญิงชายจึงเคลื่อนย้ายไปเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเมือง ในยุคนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็นยุคแห่งการกลายเป็นแรงงานรับจ้าง

หลังจากนั้นคือ ยุคของการก้าวเข้าสู่ยุคการค้าถุงพลาสติกผู้ที่นำอาชีพดังกล่าวเข้ามาคือชาวบ้านที่เคยไปเป็นแรงงานรับจ้าง เมื่อสะสมเงินทุนและประสบการณ์เขาได้นำอาชีพใหม่ๆ เผยแพร่สู่ชุมชน ทำให้อาชีพค้าถุงพลาสติกขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสร้างรายได้ดี สามารถทำควบคู่กับกับการทำนา เพราะการทำนาในปัจจุบันไม่ต้องใช้เวลานาน และมีขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยาก สามารถจ้างรถไถ และจ้างแรงงานรับจ้างมาช่วยทำนาได้

ถึงแม้ว่าผู้ค้าถุงพลาสติกส่วนใหญ่จะมีที่นาเป็นของตนเอง แต่ที่นาก็มีขนาดเล็ก และมีปริมาณผลผลิตต่อไร่น้อย ราคาผลผลิตก็ผันผวนขึ้นลงตามนโยบายของแต่รัฐบาล ซึ่งหากทำนาเพียงอย่างเดียว ย่อมมีรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ดังที่นักวิชาการบางท่านเรียกว่า “สภาวะล้มละลายของภาคเกษตร” อาชีพค้าถุงพลาสติกจึงเข้ามาเป็นอาชีพที่สำคัญเพื่อช่วยลดและกระจายความเสี่ยงของความไม่แน่นอนในการทำนา และความไม่แน่นอนในด้านรายได้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved